

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

«Військові дії на українській території в роки Першої світової війни (1914–1917 рр.)»

Студента 4 курсу, групи СОІ-42
напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (історія)»

Гайнюка Владислава Миколайовича
Керівник:

доцент кафедри історії України і
методики викладання історії,
кандидат історичних наук, доцент

Кобута Степан Йосифович

Рецензент:

доцент кафедри історії України і
методики викладання історії,
кандидат історичних наук, старший
науковий співробітник

Міщук Андрій Іванович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Україна в роки першої світової війни.....	8
1.1. Територіальні та політичні плани ворогуючих держав щодо українських земель. Міжнародний аспект «українського питання».....	8
1.2. Воєнні дії на українських землях у 1914 – на початку 1915 рр.....	19
1.3. Контрнаступ австро-угорських військ.....	23
Розділ 2. Бойові дії на території України в 1916 – на початку 1917 р.....	28
2.1. Воєнні дії на українських землях у 1916	28
2.2. Політика Росії та Австро-Угорщини в західній Україні.....	31
2.3. Повсякденне життя українців в умовах війни.....	36
Розділ 3. Бойовий шлях українських січових стрільців.....	41
3.1. Перший бойовий досвід легіону УСС	41
3.2. Героїзм Українських січових стрільців у боях на Закарпатті. Бій на горі Маківка.....	46
3.3. Бруслівський прорив. Бій на горі Лисоні.....	48
Розділ 4. Методика використання результатів дослідження на уроках з історії в закладах загальної середньої освіти	53
Висновки.....	60
Список використаних джерел.....	64
Додатки.....	71

ВСТУП

Проблема досліджуваної теми носить актуальний характер у наш час. На це вказує велика кількість наукових робіт, які стосуються дослідження військових дій на українській території в роки Першої світової війни.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що існує безліч думок про причини Першої світової війни. Так, філософ Л. Карсавін заперечував саму постановку проблеми причинності I світової війни як ненаукову. Швейцарський психолог К. Юнг вважав, що з моменту початку війни світ перебуває в стані шизофренії.

XX століття було найтрагічніших в усій історії України. Це не є перебільшенням або художнім образом, це констатація факту, адже в результаті політики геноциду, яку проводили колонізатори, в через дві світові війни, фронти якої проходить прокотилися теренами України, внаслідок революції, українці зазнали колосальних втрат. Втрати українців у процентному відношенні близькі до рівня втрат інших народів — жертв геноцидів XX століття: євреї, ассирійці, вірмени, білоруси. Саме через політику денаціоналізації, репресії, депортації, нині, на початку XXI століття українців не набагато більше, ніж на початку XX століття.

Нову сторінку історії України, яка триває і нині, відкрила I світова війна 1914-го—1918-го років та національна революція, каталізатором яких стала Україна. Перша світова війна була війною імперіалістичною, вона була зумовлена глибокими суперечностями у внутрішньо та зовнішньо політичних сферах між двома протилежними блоками — троїстими союзом, який з часом став Четверним або ж Центральним блоком: Болгарія, Османська імперія, Австро-Угорщина, Німеччина та Антантою: Росія, Франція, Англія, інші.

Стан наукової розробки проблеми. Висвітленню причин та наслідків Першої світової війни зокрема, а також воєнним діям на території України присвячені праці таких вчених як: К. В. Балабанов [29], С. В. Віднянський [32], В. Н. Виноградов [31], В. М. Волковинський [33], Б. М. Гончар [36], Ю. А.

Горбань [2], Б. М. Кривошина [68], Т. І. Лазанська [41], О. Є. Пилипенко [53], В. В. Світлична [58], О. П. Реєнт [55, 56], І. А. Хижняк [64], Н. М. Ярова [65] та інші.

Аналізуючи праці з історії Першої світової війни, які навіть до сьогодні не втрачають свого вагомості, виокремимо, зокрема, ті, у яких відзначалися історичні ступені Першої світової війни на території України.

Немало важливої інформації стосовно ходу воєнних діл в Україні, містять праці Д. Дорошенка, в основі яких великою мірою виступають згадки самого автора. У «Споминах про недавнє-минуле» [12] автор ввів у науковий оборот незліченно визначних фактів, а надані ним характеристики та зроблені висновки відзначаються ґрунтовністю й опираються на аналіз різнопланової джерельної бази, що стали вихідною точкою для багатьох дослідників. В. Винниченко у видатній праці «Відродження нації. Історія української революції» [9] розкриває ставлення українських дипломатів до війни. Приміром, він виділяє політиків трьох орієнтацій: перша – ті, що вірили у перемогу Росії, яка підштовхне царат ослабити національний гніт й прискорить незалежність для народу; друга – ті, що орієнтувалися на Австро-Угорщину та Німеччину; та ті, що орієнтувалися лише на власні сили. Подібні думки можемо відзначати у роботах Доценко О. [11] та Цегельського Л. [27] та ін. Більшість із цих праць – це роботи мемуарного характеру із досить особистими поглядами.

У праці Лазаровича М. «Українські січові стрільці у фронтових умовах другої половини 1914 – початку 1915 року» [43] досліджено організацію, військовий вишкіл та бойові дії легіону УСС у другій половині 1914 - на початку 1915 р. Проаналізовано ідейно-політичну еволюцію в стрілецькому середовищі впродовж окресленого періоду, її форми та напрямки.

Сіреджук П. С. у праці «Галицька Гуцульщина доби Західно-Української Народної Республік» [59] досліджує питання державного і військового будівництва на теренах Галицької Гуцульщини доби ЗУНР та участь гуцулів у польсько-українській війні 1918-1919 рр. Велика увага звернена на участь краян у визвольних змаганнях за соборність України в 1918-1920 рр. У «Видавничих проектах Українських січових стрільців під час Першої світової війни» М.Лазарович [4], проаналізував видавничу діяльність та її форми в легіоні Українських січових стрільців під час Першої світової війни.

Джерелами інформації для написання роботи виступили: базова навчальна література, фундаментальні теоретичні праці найбільших дослідників у розглянутій області, результати практичних досліджень провідних вітчизняних і закордонних авторів, статті й огляди в спеціалізованих і періодичних виданнях, присвячених обраній темі, довідкова література, інші актуальні джерела інформації.

Метою роботи є узагальнення теоретичних засад та практичних аспектів дослідження причин та наслідків Першої світової війни на території України, їх методичне та аксіологічне відображення у методичних матеріалах для закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Для досягнення зазначеної мети в роботі було вирішено та реалізовано такі **завдання**:

- дослідити особливості початку Першої світової війни;
 - здійснити дослідження першочергових причин виникнення Першої світової війни на українських землях;
 - проаналізувати події 1914-1917 рр. в Україні в контексті розвитку у здобувачів освіти навиків історичного аналізу та формування історичної пам'яті;
 - обґрунтувати соціально-політичні та економічні наслідки Першої світової війни для українського населення, роль і місце УСС у формуванні національної самосвідомості;
 - розробити план–конспект уроку, форми подачі матеріалу, присвяченого темі Першої світової війни для учнів 10-х класів.

Об'єктом дослідження є основні причини та наслідки військових дій на українській території в роки Першої світової війни, діяльність російської імперської влади та Австро-Угорщини на території українських губерній під час Першої світової війни та способи відображення цього історичного матеріалу під час навчально-виховного процесу у ЗЗСО.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних і практичних аспектів дослідження причин та наслідків військових дій на українських землях в роки

Першої світової війни та механізми контролю російської влади за інформаційними процесами, прийоми пропаганди та засоби впливу на формування суспільної свідомості населення України у 1914–1917 рр., а також методика викладання даної теми у шкільному курсі історії України та всесвітньої історії.

Практичне значення результатів дослідження визначається тим, що висновки, узагальнення, наукова інтерпретація та емпіричні матеріали можуть бути використані для розробки спеціальних курсів, оглядів, навчально-методичних посібників, для підготовки фахівців-істориків, політологів, а також для написання фундаментальних нарисів з історії причин та наслідків Першої світової війни.

Територіальні межі дослідження становлять територію України, де загострювалися зовнішньополітичні відносини Першої світової війни. Території, які становлять сучасну Україну, входили до складу Російської імперії (Наддніпрянина, Слобожанщина, Донбас, Таврія, Крим) та Австро-Угорської імперії (Закарпаття, Галичина, Буковина, Поділля).

Хронологічні межі бакалаврської роботи охоплюють період 1914—1917 рр. Нижня межа дослідження обумовлена тим, що 17 серпня 1914, виконуючи прохання французького уряду, армії російського північно-західного фронту розпочали Східно прусську операцію. У наступні два дні в наступ перейшли війська південно-західного фронту, які увійшли на територію Східної Галичини. Розпочалася 33-денна Галицька битва 1914 – одна з найбільш успішних для російської армії і водночас кривавих бойових операцій. У боях брали участь 8 армій, понад 100 дивізій, понад 1,5 млн солдатів та офіцерів.. Верхня межа визначена закінченням Першої світової війни та початком революційних подій 1917, які стали органічним продовженням тих процесів, які зародилися і з особливою силою виявилися в роки Першої світової війни, а тому фактично становлять з нею одне ціле.

Методологічною основою роботи є принцип історизму, об'єктивності, достовірності у висвітленні поставлених питань у дослідженні проблеми. Робота написана з використанням історичного, порівняльного та структурно-системного методів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, щоб на базі існуючих джерел синтезувати дані про міжнародні відносини Першої світової війни.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання даного матеріалу при підготовці до лекцій та семінарських занять, а також при підготовці до уроків у ЗЗСО під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Ключові положення та результати дослідження доповідалися та отримали похвальну оцінку на звітному онлайн-засіданні підсекції історії України і методики викладання історії наукової конференції студентів Університету 7 квітня 2022.

Структура даного дослідження включає: вступ, 4 розділи, висновки, список використаних джерел (69 позицій) та додатків. Основний обсяг роботи становить 61 сторінку, загальний – 99 сторінок.

РОЗДІЛ 1. УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

1.1. Територіальні та політичні плани ворогуючих держав щодо українських земель

Початком Першої світової війни стало протистояння двох військово-політичних блоків — Антанти та Троїстого союзу, який пізніше став Четвертим союзом. Україна ж стала в цій війні об'єктом вторгнення країн Європи.

Українське питання початку 20-го століття було однією із найбільш заплутаних проблем підготовки та проведення Першої світової війни. Українські землі опинилися у епіцентрі глобальних військових дій, вони стали одним із центральних об'єктів, здійснення далекосяжних планів Антанти та Троїстого союзу. Міжнародним аспектом «українського питання» визначалося реальне співвідношення сил воюючих держав, а також намагання пригнобленого народу сусідніх ворогуючих імперій до самовизначення у межах власних етнографічних кордонів. Це змушувала тогочасну еліту шукати найбільш оптимальні політичні орієнтації для можливості реалізувати державотворче завдання. Неабияке значення мало «українське питання» для здійснення зовнішньополітичної стратегії військово-політичними колами Австро-Угорщини та Німеччини, воно виникло та розвивалося в рамках надскладної системи суб'єктивних та об'єктивних чинників, які були породженими через суперечності міжнародних відносин на початку 20-го століття [5, с. 3].

Більша частина України належала Російській імперії, проте вона хотіла у купувати Буковину, Закарпаття та Галичину. Також, ліквідація організаційного центру українського визвольного руху було прагненням російської імперії. Всі загарбницькі наміри вона прикривала нібито бажанням отримати всі «руські» землі.

У планах Австро-Угорської імперії було приєднання Поділля та Волині. Німецька імперія хотіла збільшити свою територію приєднавши території на

сході та на півдні України. На думку німецьких політиків, приєднання української території було одним із найвагоміших кроків до розгромлення Російської імперії [26, с. 8].

Австро-Угорщина 6 серпня оголосила війну Росії. Майже усі українські офіцери та солдати обидвох імперій відбували військову службу та воювали в арміях своїх країн. На початку військового конфлікту патріотичний дух обох сторін був значним, цьому сприяла і позиція головних суспільних та політичних сил, це стосувалося і українських, які були спрямовані на підтримку війни. Справжньою трагедією для українського народу було те, що українські землі були об'єктом експансії воюючих імперій, а народ України був втягнутий у війну (Додаток А). Складовою частиною загарбницьких планів основних держав-учасників було загарбання українських земель. Інтереси та вподобання українського народу в даній ситуації не цікавили нікого. Північна Буковина, частина Закарпаття, східна Галичина, ці землі від початку війни були справжнім театром воєнних дій. На той час у австро-угорській армії перебувало 250 тис. українців, у російській армії — 3,5 млн. українців, українці брали участь у братовбивчому протистоянні, та повинні були воювати за чужі інтереси.

Війна спричинила глибокий розкол національного руху — як серед українців на воюючих сторонах, так і в Російській та Австро-Угорській імперіях — на прихильників і противників переможної війни [12].

Український історик Д. Дорошенко назвав Першу світову війну небаченою раніше безпрецедентною трагедією для українців.

Протягом багатьох століть «українське питання» поставало в європейській політиці у різних вимірах, під різним кутом зору, піднімаючи, в основному, проблеми економічного, національно-політичного чи територіально-адміністративного характеру. Вдале географічне розташування українських земель, вигідні шляхи сполучення, з одного боку та брак надійних кордонів, з іншого, постійно робили територію України об'єктом численних експансій з боку ближчих і дальших сусідів. Не випадково на початку XX ст. українські землі знову стали ареною зіткнень інтересів відразу трьох тогочасних провідних

європейських держав – Німеччини, яка прагнула втілити ідею т.зв. «східного походу», Австро-Угорщини та Росії, котрі вбачали в Україні головну базу із забезпечення їх продуктами харчування та один з найбагатших на природні ресурси і сировину європейський регіон, т.зв. «житниця Європи» [7, с. 228].

Це в значній мірі відбивалось на долі українців, які вже декілька століть були розділені між двома імперіями – Російською та Австро-Угорською. За матеріалами переписів населення, а також іншими даними, в Росії на початку ХХ ст. проживало понад 20 млн. українців, Австро-Угорщині – близько 4 млн. (Східна Галичина понад 3 млн., Буковина майже 300 тис., Закарпаття більше 400 тис. українців) [7]. За таких обставин, в умовах назрівання Першої світової війни, перед українцями відкривалися можливості розв'язати проблему об'єднання власних етнічних територій та здобуття державної незалежності. Але здійснення цих прагнень могло відбутись лише за умови радикальних змін усієї системи міжнародних відносин у Європі. Водночас бездержавність і роз'єднаність українських земель, а також загострення суперечностей великих держав з приводу «українського питання», робили українців важливим об'єктом в стратегічних військово-політичних планах основних представників блоку Троїстий союз – Німеччини та Австро-Угорщини.

Слід зазначити, що ставлення Берліна і Відня до «українського питання» зумовлювалось складним переплетінням як внутрішньої, так і зовнішньої політики обох держав. Безпосередньо підготовка до реалізації військово-політичних планів Німеччини і Австро-Угорщини почалася ще в жовтні 1879 р., коли був укладений австро-німецький союзницький договір, що передбачав спільні дії обох держав у випадку нападу Росії на одну із них. У травні 1882 р. до них приєдналася Італія. Так утворився військово-політичний блок Троїстий союз, що був спрямований проти Росії, Франції та Англії. Пізніше договір тричі поновлювався (у лютому 1887 р., травні 1891 р. і червні 1902 р.), але без суттєвих змін. Передбачивши всі основні варіанти майбутніх військових дій, Троїстий союз першим розпочав практичну підготовку до майбутньої війни

загальноєвропейського масштабу, що мала вестись під гаслом визволення «малих народів», якими вважали й українців [18, с. 12].

Україна наприкінці XIX ст. розглядалася у Берліні як одна із складових частин зовнішньополітичної концепції т.зв. «другорядних народів і держав» (Randstaatenpolitik), пріоритетним завданнями якої було, перш за все, розчленування Російської імперії. Більш досконало ці питання розглядалися в пангерманській концепції т.зв. «Серединної Європи» (Mitteleuropa), ядром якої мали стати Німецька й Австро-Угорська імперії [9]. Зовнішня політика цих держав характеризувалась прагненням відірвати українські землі від монархії Романових не тільки через геополітичні, але й через господарські розрахунки. Німці добре розуміли, що в Україні щорічно збирали близько 43 % світового врожаю ячменю, 20 % пшениці, 10 % кукурудзи та ін., загалом понад 16 млн. т. хліба на рік [40, с. 567]. Значна частина української сільськогосподарської продукції постачалася на зовнішній ринок. І тому, встановлення контролю над цією величезною «європейською житницею» служило конкретною військово-політичною ціллю для німців.

Німецьку імперію в Україні, крім сільського господарства, насамперед цікавили вугілля, залізна і марганцева руди, металургія, машинобудування та ін. Потужно працювали величезні промислові центри загальноімперського значення на Донбасі і Придніпров'ї: Донецький вугільно-металургійний, Криворізький залізрудний і Нікопольський марганцевий басейни. Зокрема, напередодні Першої світової війни в районі Нікополя видобувалося понад 21 % загальноросійського обсягу марганцевої руди, а металургійні заводи Донбасу і Придніпров'я виплавляли близько 74 % чавуну [11, с. 47]. По цим показникам Україна входила в число світових лідерів. Мету німецької «східної політики» чітко сформулював відомий промисловець, засновник металургійних заводів «Thyssen AG» Август Тіссен (1842-1926 рр.), який наголошував, що «Росія мусить поступитися нам районами Прибалтики, можливо, частково Польщею і областями по Дунаю, включаючи Одесу, Приазов'я з Кавказом. Це відкрис нам

сухопутний шлях у Персію та Малу Азію, щоб, у разі потреби, наздогнати Англію в Єгипті та Індії» [55, с. 7].

Опанування українських земель Німеччина розпочала задовго до Першої світової війни у вигляді економічної експансії. Зокрема, німецькі промисловці володіли рядом кам'яновугільних, марганцевих і каолінових шахт та рудників на Донбасі й Криворіжжі. У металургійній промисловості їм належало близько 10-15 % капіталу «Акціонерного анонімного товариства російської залізної промисловості» та ряду інших підприємств галузі, а в машинобудуванні частка німецького капіталу була ще більшою – майже 30-40 % [13, с. 8]. Німецький публіцист та історик Аксель Шмідт (1870-1940 рр.), напередодні Першої світової війни, в книзі «Мета Росії» звертав увагу на геополітичних перевагах України завдяки її промисловим і продовольчим багатствам, зазначаючи, що «тільки з втратою України-житниці, рудної й вугільної бази Росії, остання була б знищена вщент» [41, с. 196]. Отже, німецькі політики та публіцисти конкретно вказували, що Україна займає важливе місце в політичних планах Берліна саме завдяки своєму унікальному економічному потенціалові, який концентрувався, в основному, у південноукраїнському регіоні.

Остаточна ідея підкорення українських земель була сформована на початку ХХ ст., коли німецькі урядові кола почали наполегливо наголошувати на необхідності «тиску на схід» (*Drang nach Osten*). У 1907 р. при міністерстві закордонних справ Німеччини створюється науково-дослідницький відділ з «українського питання», а у Генеральному штабі збройних сил сформовано спеціальний орган військової розвідки проти Росії.

Німецьку політику стосовно Східної Європи, і зокрема, України, формували три течії, які мали істотний вплив на дії уряду.

Слід зазначити, що у першій половині ХІХ ст. австрійський уряд не проявляв особливої зацікавленості до східного напрямку геополітичної стратегії. Лише після поразки у літній 1866 р. війні з Пруссією, коли Австрію було усунуто від загально-німецьких справ, східноєвропейський напрямок набуває для Відня все більшого значення. Австрійські політичні кола частіше стали зосереджувати

увагу на Україні. У 80-х роках XIX ст. саме австрійці запропонували ідею створення Київського королівства під владою Габсбургів, з метою позбутися російського впливу на українських землях. Австро-Угорщина крім збереження панування у Східній Галичині, Буковині і Закарпатті, претендувала ще й на російські Волинь і Поділля, а деякі політики навіть мали ілюзорні надії приєднати, за сприятливих умов, і Наддніпрянщину. Це дозволило б Відню, маючи у своєму підпорядкуванні українців, поляків, чехів, словаків претендувати на керівну роль у слов'янському світі. З цією метою Австро-Угорщина на початку XX ст. розгорнула активну розвідувальну діяльність на східних українських землях. Це свідчило про її зацікавлення Україною як частиною території свого можливого військового супротивника [27, с. 5].

У своїй промові до українців від 21 вересня митрополит А. Шептицький заявляв: «Ми по Божій волі об'єднані з Австрійською державою і династією Габсбургів, у нас спільна доля і смуток. Якщо військо нашого цісаря переможе – нас чекає краще майбутнє. До крові будьте вірні цісареві». Галицькі політики утворили Генеральну раду (ГУР) на підтримку австрійського уряду (Декларація від 3 серпня 1914 р.) із закликом до «створення незалежної Української держави в Російській Україні й окремого автономного краю з українських земель у межах Австрії». Такої ж думки у 1915 р. дотримувалась ЗУР (Загальна українська рада), що виникла на основі ГУР. Петлюра опублікував у газеті «Українське життя» маніфест під назвою «Війна та українці», у якому зазначив, що українці вирішили виконати свій «громадянський обов'язок» перед Росією до кінця. ТУП (Товариство українських поступовців) займає офіційно нейтральну позицію, але насправді є проросійською організацією [2, с. 64].

Головна Українська Рада (ГУР) – міжпартійне об'єднання. Створено 1 серпня 1914 р. у Львові представниками 3 найвпливовіших українських партій з Галичини та Буковини (радикали, націонал-демократи та соціал-демократи) для консолідації національного виклику, до складу якої входило по 4 представники від кожної партії, очолили: К. Левицький (голова), М. Павлик, М. Ганкевич (заступник), В. Баччинський, С. Баран (секретарі), І. Ківелюк (скарбник).

Спочатку Першої світової війни ГУР зайняв проавстрійську позицію, в її друкованому маніфесті за 3 серпня 1914 р. на сторінках львівського часопису «Діло» звучало: «Ненаситність царської імперії загрожує і нашому національному життю, яке знайшло захист у конституційному ладі Австрійської держави», Росія – «історичний український ворог», війна «закликає український народ одностайно виступити проти царської імперії», «вільне сонце України встане над руїнами царської імперії». Вже в перші дні було подано на вступ до Легіону близько 28 тис. заяв добровольців, але австрійсько-польська Галицька адміністрація обмежила їх кількість до 2500 осіб. На початку вересня 1914 р. у зв'язку з початком наступу російських військ ГУР перекинули до Відня, де на початку травня 1915 р. ГУР перетворено на Загальну раду України [22, с. 15].

Тим часом наддніпрянські українські політики не є такими єдиними у підтримці свого уряду, як галицькі. Після виїзду до Австрії декілька її представників утворили Союз визволення України, гаслом якого було проголошення незалежної Української держави. Вони стверджують, що Європі потрібна країна, яка б надала Москві бар'єр для визначення амбіцій Російської імперії на континенті. Але з часом українські політики в Галичині та Подніпров'ї почали розглядати війну між Австрією, Угорщиною та Росією як можливість більшої автономії і навіть незалежності українських земель. Для політичного керівництва українським народом і захисту національних інтересів були створені Головна українська рада, Союз визволення України, Загальна українська рада, Українська парламентська репрезентація.

Союз визволення України (СВУ), створений у Львові в серпні 1914 р. для сприяння розгрому Російської імперії та відродження незалежної Української держави, активізувала свою діяльність у 1915-1917 рр. Була проведена велика інформаційна робота з метою ознайомлення європейської громадськості з історією України, її сучасним становищем та законодавчими вимогами українських політичних партій та організацій. Українською, німецькою та французькою мовами СВУ видавало періодичні видання «Кобзар» Тараса Шевченка, «Історію України» М. Грушевського, твори М. Костомарова, В.

Антоновича, Ф. Вовка та ін. Зусиллями членів СВУ українські питання все частіше висвітлювалися в німецьких, угорських, австрійських, турецьких, болгарських, румунських, шведських та італійських газетах. Профспілкові активісти читали лекції з українського питання для широкої аудиторії в Німеччині та інших країнах Європи.

Велику роботу учасники СВУ провели в німецьких та австрійських концтаборах, куди було вислано сотні тисяч українських в'язнів. Один із керівників СВУ О. Скоропис-Йолтуховський зумів добитися від німецької та австрійської влади перекидання 80 тис. українців до трьох таборів і дозволу Союзу визволення України опікуватися полоненими [27, с. 10]. Спілка сприяла покращенню економічного становища військовополонених, організувавши десятки читальних і письмових шкіл, бібліотек, читальних залів, хорів, оркестрів, курсів української історії та літератури. Будувалися церкви, створювалися кооперативні крамниці, відкривалися чайні. У кожному таборі виходила українська газета. Все це сприяло зростанню його національної свідомості. Відомий український історик Д. Дорошенко писав про це так: «Ширилося розуміння – ріс український громадянин, і в неволі за дротом зросли кадри вільних людей» [58, с. 92].

Поразка російської армії в 1915 році ознаменувала зміну ставлення російського народу і, що ще важливіше, у сфері державного управління України. Так, на конференції кадетів П. Мілюков визнав право українців на культурне самовизначення. Проявом цих тенденцій та реакцією на репресії українського народу з боку влади в перші роки війни стала декларація Ради ТУП «Наша позиція», яка закликала до демократичного та автономного управління Україною у складі Росії, перетвореної на федеральних засадах.

Тому ТУП рішуче виступає проти позитивного нейтралітету як війни за знищення української території. Схвалення австрійським урядом Польської держави у 1916 р. також вплинуло на ставлення галицьких українських політиків. Гострий біль суттєво зменшив старше покоління політиків Галичини – риса, яку часто критикує молодь, яка бере участь в авангардних бойових

випробуваннях і відкрито закликає до єдиної української держави. Велику роль у цьому розвитку відіграли широкі репресії австрійського уряду проти українського населення Галичини та Буковини на початку війни. Загалом, вибір того чи іншого напрямку українських політичних партій не є стратегічним, а зумовлений певними обставинами. Ю. Горбань і В. Шпаченко справедливо стверджують, що основними інструментами боротьби України за свободу протягом століть були пошук союзників, переслідування зовнішньополітичних інтересів і геополітичні сценарії. Не стала винятком і епоха Першої світової війни. Західні та східні українці відрізнялися за своєю політичною орієнтацією, і схожим був лише ідеалістичний національно-політичний мотив, який визначав вибір тієї чи іншої орієнтації, тобто об'єднання свого майбутнього до участі у війні на чийсь стороні. Багато дослідників вважають, що безрозсудний нахил більшості українських політичних партій на захід, а саме на Німеччину та Австро-Угорщину, був явною помилкою українського національного руху з трагічними наслідками для української держави. Помилкою було те, що в тій же Європі не побачили інших союзників, як це зробила Польща, яка може послужити прикладом гнучкості у справі політичного вибору орієнтації і користі від використання такого підходу [1, с. 59].

Визначною рисою суспільного життя військових стало функціонування державних установ, які обслуговують як військових, так і цивільне населення. Благодійні організації, які набули організованої інституційної форми, під час війни мали тенденцію стати основною складовою громадянського суспільства на українській землі. Вже у вересні 1914 р. було створено Тетянин комітет з надання тимчасової допомоги тим, хто постраждав від військових дій, а пізніше засновано Комітет великої княгині Єлизавети Федорівни, Романівський комітет тощо. На місцевому рівні з'являються різні громадські організації, товариства, «попечительства» і комітети щоб допомогти постраждалим військовим та цивільним особам. Головною військово-медичною організацією під час Першої світової війни було Російське Товариство Червоного Хреста, яке допомагало військовій адміністрації надавати допомогу пораненим і хворим [51, с. 248].

Начальником дивізії РТЧХ на Південно-Західному фронті призначено Б. І. Іваницького. Водночас поглиблено розвивалася регіональна система служби та створені армійські структури охорони здоров'я, які збирали кошти для забезпечення всіх потреб поранених та хворих. Всього за два роки війни РТЧХ витратила на ці цілі величезні кошти – майже 128 мільйонів рублів. У перші тижні війни значну допомогу військовим у сфері охорони здоров'я вже надали Всеросійський земський союз для допомоги хворим і пораненим воїнам і Всеросійський союз міст. На відміну від фінансованих і контрольованих державою РТЧХ, земські та міські об'єднання були організаціями «знизу», ініційованими місцевими підприємцями і, таким чином, значною мірою автономними від уряду. Місцеві осередки цих комітетів були особливо активними в Україні [6, с. 102].

Так, із міст України, що входять до Союзу міст, 82 мали губернські та повітові комітети, а в Києві, Харкові та Катеринославі були обласні комітети (ці міста були основними осередками суспільної доброчесності в наданні допомоги хворим і пораненим військовим, і цивільним жертвам). Яскравим прикладом особистих чеснот під час Першої світової війни була родина українських поміщиків Терещенків. Його представники були активними членами багатьох благодійних організацій і брали активну участь у їхній діяльності, самостійно створюючи та утримуючи медичні заклади (у 1915 р. лише у Києві створено 6 шпиталів), що значно мірою сприяло задоволенню потреб жертв війни [31, с. 20].

Уряд виділив значні ресурси для забезпечення функціонування цих інституцій, що зробило основні державні органи настільки потужними, що вони почали конкурувати з урядом у певних сферах, щоб служити людям. Дуже важливою є також участь церкви в допомозі жертвам війни. Кожна парафія створила відповідні комітети допомоги сім'ям тих, хто перебуває на передовій, відкрила медичну практику при монастирі тощо. Так, у 1917 році в Києві було організовано 11 медичних амбулаторій при монастирях, братствах і релігійних групах.

Зростання ролі неурядових організацій частково пояснюється нездатністю уряду надати належну допомогу військовим і цивільним особам. Тому в критичні моменти суспільного буття, а особливо в часи війни, спостерігається тенденція суспільства до самоорганізації. Війна загострила соціальні проблеми, особливо проблеми виживання – люди втратили більшу частину свого довоєнного соціального статусу та були маргіналізовані. Ціни ставали значно вищими за заробітну плату, з аналогічним впливом на рівень споживчих можливостей для найманих працівників. Тривалість робочого дня збільшена до 15 годин. Становище жінки в суспільстві різко змінилося і тепер несе тягар забезпечення сім'ї (кількість жінок, що працюють у промисловості, зросла з 15 тис. у 1914 р. до 133 тис. у 1917 р.). Нагромадження соціальних проблем, погіршення економічного становища більшості населення і тривале порушення традиційного способу життя призвели до посилення антиурядових виступів. Так, з серпня 1914 р. по вересень 1915 р. – близько 100 страйків за участю 43 тис. українських робітників, а з жовтня 1915 р. по вересень 1916 р. – 225 страйків із участю 210 тис. робітників. З серпня 1914 р. по грудень 1916 р. в Україні відбулося понад 160 селянських виступів.

Постійні бойові дії, включаючи відоме «На фронті без змін», великі втрати та агресивна пропаганда, призвели до помітного зростання антивоєнних та антиурядових настроїв серед військ, дислокованих на Південно-західному і Румунському фронтах. Для більшості армії, переважно неписьменної або менш освіченої, мета цієї жахливої різанини залишалася незрозумілою і на пізніх етапах війни призвела до втрати боєздатності армії, зробивши його важливим учасником революції. Оскільки російське керівництво не змогло використати досягнення Брусиловського прориву для ведення війни, помітно посилилося невдоволення солдатами та населенням Російської імперії [3, с. 120].

Дійсно, відтоді всі сфери російського суспільства визнали необхідність і неминучість кардинальних змін у суспільному житті. Зростає невдоволення війною, особливо перед обличчям її величезних втрат і відчаю. Ці суспільні настрої проявились у зреченні Миколи II 15 березня 1917 р. від престолу і

створенні в Києві 17 березня Центральної Ради, яка фактично взяла роль місцевого самоврядування. Революційні події 1917-1921 рр. стали органічним продовженням тих процесів, що виникли й проявилися певними силами під час Першої світової війни, а тому були практично пов'язані з ними.

1.2. Воєнні дії на українських землях у 1914 – на початку 1915 рр.

На території тієї частини України, яка входила до складу царської Росії, було 9 губерній, об'єднаних у 3 великі регіони: Південно-Західний край (Подільська, Волинська, Київська губернії), Лівобережна Україна (Полтавська, Чернігівська, Харківська губернії) і Новоросія (Катеринославська, Херсонська, Таврійська губернії). Губернії, у свою чергу, поділялись на повіти, повіти — на волості. Зрозуміло, що національно-етнічні особливості при такому адміністративно-територіальному устрої ігнорувалися. Ці території після встановлення влади більшовиків увійшли до складу УРСР, а пізніше — до незалежної Української держави. Українцями були також заселені великі райони Кубані, Чорноморської губернії, Курщини, Воронежчини, Холмщини, Берестейщини, які зараз входять до складу інших держав, що межують з Україною.

На відміну від усіх інших воєн, Перша світова війна мала тотальний характер – лише за тиждень близько 900 мільйонів людей (на кінець війни загалом 38 країн з населенням 1,5 мільярда, що еквівалентно відсотку населення світу на той час) перебували у стані воєнного конфлікту [42]. За 4 роки 3 місяці та 10 днів війни було мобілізовано 73,5 мільйона чоловік. За цей період було вбито 10 мільйонів людей (ця цифра дорівнює кількості всіх загиблих у всіх європейських війнах за тисячу років), близько 20 мільйонів було поранено, а безпосередні військові витрати ворогуючих сторін оцінювалися в 208 мільярдів доларів. Після Першої світової війни роль держави в суспільстві значно зросла.

Це був один із найдраматичніших переживань Першої світової війни для народу, відокремленого від політичних кордонів конфліктуючих імперій. Особливо на театрі воєнних дій у Східній Європі доля народів України та Польщі є чи не найважчим випробуванням – у центрі уваги, ідучи на війну з кожним із двох ворогуючих блоків. Українська територія зазнала серйозних пошкоджень – від початку боїв влітку 1914 року території Галичини, Волині та (меншою мірою) центральної України стали одними з головних військових точок у східній Європі. До початку 1918 року фронт проходив по території України, де під час війни розташовувався штаб російського Південно-Західного фронту.

Росія готувалася до війни заздалегідь, тому на момент початку війни 1 серпня 1914 р. вже було організовано 2 фронти — Північно-Західний (проти Німеччини) та Південно-Західний (проти Австро-Угорщини).

В Україні вів воєнні дії Південно-Західний фронт, який простягався на 450 км від Івангорода до Кам'янця-Подільського (командувачем був спочатку генерал Н. Іванов). До його складу входили чотири російські армії: 4-а і 5-а, що стояли в напрямку на Перемишль і Львів, і 3-я та 8-а, націлені на Львів і Галич. їм протистояли чотири австро-угорські армії: 1-а, 2-а, 3-я і 4-а.

На Південно-Західному фронті розгорнулася грандіозна Галицька битва, яка тривала з 6 серпня до 13 вересня 1914 р. У ній взяли участь близько 700 тис. чол. російських військ і понад 830 тис. чол. австро-угорської армії.

Спочатку на правому фланзі, в районі дій 4-ї і 5-ї армій, ситуація склалася несприятливо для російських військ, і вони під натиском австрійської армії стали відходити від міст Красника і Томашова на північ. Лівofлангові армії: 3-тя під командуванням генерала Рузького (з району Дубна) і 8-ма під командуванням генерала Брусилова (з району Проскурова) — розгорнули успішний наступ в напрямку на Львів і Галич. На притоках Дністра — річках Золота Липа (13—15 серпня) і Гнила Липа (16—18 серпня) опір австрійських військ був подоланий, і вони стали відступати. 21 серпня російські війська зайняли Львів, а 22 серпня

Галич.

У наступних боях 24—30 серпня біля містечка Городок (40 км на захід від Львова) австрійські війська були розгромлені й відступили спочатку на р. Сян, а на початок вересня до р. Дунаєць. Російські війська оточили й блокували добре укріплену фортецю Перемишль. На 13 вересня російська кіннота вийшла на р. Віслока за 80 км від Кракова.

Внаслідок Галицької битви російські війська зайняли всю Східну Галичину, частину Західної і майже всю Буковину з м. Чернівці. Австрійська армія втратила 400 тис. чол., в тому числі 100 тис. полоненими, і 400 гармат. Плани німецького командування утримати Східний фронт силами однієї Австро-Угорщини зазнали краху.

Основні бої між Російською імперією та Австро-Угорщиною відбувалися саме на території України. Звідси проходив Південно-Західний фронт довжиною понад 400 кілометрів, польовий контроль якого був у Києві. Головнокомандувачем Південно-Західним фронтом призначено заступника командувача генерала М. І. Іванова. Цей фронт складався з 4 армій: з півночі на південь – 4-ї, 5-ї, 3-ї та 8-ї армій. Так званий «Придністровський загін» на базі 47-го Українського та 48-го Одеського піхотних полків знаходився на лівому фланзі фронту між Придністров'ям і Прутом [56, с. 18].

Військові дії на українській території розпочалися військовими операціями в Галичині (Додаток Б). З 18 серпня по 11 вересня 1914 року у Галицькій битві брали участь 700 тис. російських і понад 830 тис. австро-угорських солдатів. На початку битви росіяни в прикордонних боях зупинили наступаючі австро-угорські війська і перейшли в контратаку. Вона була успішною і завершилася захопленням Львова 21 серпня (Додаток В). Одночасно з наступом російське військо обложило й блокувало фортецю Перемишль. У результаті Галицького походу росіяни зайняли Східну Галичину, Північну Буковину, вийшли до карпатського перевалу. Австро-угорська армія зазнала втрат у загальній кількості 400 тис. людей, російська – близько 230 тис.

17 серпня 1914, виконуючи прохання французького уряду, армії російського Пн.-Зх. фронту розпочали Східно-пруську операцію. У наступні

два дні в наступ перейшли війська Пд.-Зх. фронту, які ввійшли на територію Східної Галичини. Розпочалася 33-денна Галицька битва 1914 – одна з найбільш успішних для рос. армії і водночас кривавих бойових операцій. У боях брали участь 8 армій, понад 100 дивізій, понад 1,5 млн солдатів та офіцерів. У Галичині рос. війська мали значну перевагу в живій силі над австро-угорськими збройними силами, які зосередили свої війська на Люблінсько-Холмській ділянці фронту (перевага місцями досягала 3- й 4-кратного розміру). 27 серпня 1914 австро-угорські війська перейшли до оборони, наступного дня почали відступ, намагаючись уникнути загрози оточення російськими військами [32, с. 68].

Паралельно з наступом російських армій на територію Галичини на кордоні з Буковиною, починаючи з 6 серпня, почалися бої місцевого значення російської та австрійської прикордонної сторожі. Це був другорядний театр воєнних дій, а тому більш масштабних боїв та операцій тут не проводилося.

Долю Буковини 1914 року визначив стрімкий наступ російської армії на Галичину в ніч з 30 на 31 серпня. Австрійські солдати залишили цю територію. 2 вересня 1914 року Чернівці без бою окупували росіяни, а 3 вересня — російські вояки завоювали Львів. 1914 року, 17 вересня третя російська армія взяла в облогу австрійську фортецю Перемишль із гарнізоном близько 300 тис. солдатів і офіцерів, але не змогла взяти її штурмом через брак гранат. 1914, 25 вересня авангард російської армії навіть прорвався через Ужоцький перевал у Карпатах і вступив на територію Угорщини, де зупинився. Однак російська армія не змогла закріпитися в Карпатах і бої набули позиційного характеру. У результаті Галицької операції 1914 року російська армія просунулася в імперію Габсбургів на 280-300 км і підкорила Галичину, Буковину та частину Польщі. Австро-угорські солдати втратили 400 тис. свого складу (у тому числі взято 100 тис. полонених) і 400 гармат. Російські втрати склали близько 230 тис. особового складу і майже 100 гармат.

Вважаючи, що відбудеться незворотний процес приєднання Галичини та Буковини до Російської імперії, 21 серпня 1914 р. царський уряд заснував

Галицького генерал-губернаторство на чолі з Г. Бобринським (Додаток Ї). Нова адміністрація поділила окуповані території Львівської, Тернопільської, Перемишльської та Чернівецької губерній, призначила міських голів і створила відділи поліції та жандармерії [43]. Усвідомлюючи сильні почуття незалежності в Галичині, які склали хребет усього українського національного руху, російська окупаційна адміністрація розгорнула широку кампанію проти України. Особливо переслідувалося греко-католицьке духовенство. 18 вересня 1914 р. митрополит А. Шептицький був заарештований і висланий до Росії. Всього в заручники було взято тисячі галичан (тільки через Київ пройшло близько 12 тис.).

1.3. Контрнаступ австро-угорських військ

Російська армія на південно-західному фронті, яка окупувала Карпатський перевал, загрожувала вийти на Угорську низовину. Австро-Угорщині загрожував розпад імперії Габсбургів. Рішення німецького верховного командування передбачити цю загрозу – початковий план Горлицької операції – мало серйозні наслідки для всього російського фронту. «Настав час, коли не можна було далі вже відкладати рішучого наступу на Сході», – записав Фалькенгайн – начальник генерального штабу, який фактично командував сухопутними військами. Німецький уряд потребував великого успіху на австрійському фронті. До того ж Італія, яка вийшла на початку війни з Троїстого союзу, висувала погрози Австро-Угорщині вступом у війну. У військовому стані ситуація сприяла центральним державам. Західноєвропейський фронт не викликав побоювань. Військові дії англо-французьких військ, за оцінкою німецького верховного командування, не могли вийти за рамки тільки місцевих. Політичні та стратегічні умови надавали противнику «проміжок часу» для рішучого удару. «Він міг вилитися тільки у рішучий наступ із застосуванням для цього всіх взагалі вільних коштів» [16, с. 28].

Австро-Угорська армія була найслабкішою з п'яти провідних держав Європи. До неї входили представники 11 народностей, які мешкали на території двоєдиної імперії. Спочатку вони служили у змішаних полках, а напередодні війни військові з'єднання формувалися за національною ознакою. З 102 австро-угорських полків 48 були сформовані зі слов'ян, у тому числі 9 з українців (у тогочасній Російській імперії їх називали «росіянами»). Загалом 8,7% особового складу австро-угорської армії становили українці. 75% офіцерів у збройних силах імперії Габсбургів були німцями за походженням, а 25% солдатів були представниками інших національностей. Українські кадрові полки в австро-угорській армії воювали практично на Сербському та Італійському фронтах. У бойових діях проти росіян брали участь лише 3 піхотні (58-й Станіславський, 89-й Городоцький і 109-й Чортківський) та 2 стрілецькі (19-й Львівський і 35-й Золочівський) полки, в яких налічувалося близько 60-70 % українців.

Одночасно змінилася ситуація на фронті. Скориставшись нестачею російських військових, нестачею зброї та боєприпасів, австро-німецька армія перейшла у рішучу контратаку. Вони легко прорвали російський південно-західний фронт під Горлицею і Тарнавом, 9 червня 1915 р. завоювали Львів (Додаток Г), а в липні того ж року звільнили більшу частину Галичини та Волині. Відхід російських військ тривав до середини вересня 1915 року.

Битва під Горлицею 1915 року була наступальною операцією німецько-австро-угорських військ під час Першої світової війни і відбулася з 2 по 10 травня. Наступ був частиною стратегічного плану німецького командування щодо розгрому російської імперської армії в 1915 році [65, с. 3].

Бойові дії в Галичині мали трагічні наслідки для населення краю. Аналізуючи поразку на початку війни, австро-угорський уряд повірив заяві польської провінційної адміністрації про те, що поразка була спричинена «зрадою українців» та їх явною підтримкою Росії. Внаслідок цих звинувачень у наклепі розпочалася чергова терористична кампанія проти українського народу, особливо москвофілів. Спочатку українців заарештовували та страчували без

суду та слідства, потім тисячі були депортовані до Австрії та кинуті до концтаборів. Найжорстокіший і найбільший з них Телергоф [29, с. 70].

Після відступу з Галичини та Буковини під тиском австро-німецьких військ російська армія восени 1915 р. закріпила власні позиції на лінії Кам'янець-Подільський – Тернопіль – Кременець – Дубно [59].

Після поразки в Галичині імператорської російської армії, фактично запропонував подальний план дій на східному фронті в 1915 році, генерал піхоти Е. фон Фалькенгайн. Цього літа Центральні держави радикально змінили баланс сил на Східному фронті на свою користь. Німецьке керівництво сформувало 4 нові німецькі армії: 11-ту, 12-ту, Неманську та Бузьку, потім із початком повномасштабного нападу 13 армій Четвертого союзу протистояли 9 армій російської армії.

Головнокомандувач вирішив розпочати стратегічний відступ, щоб виграти час для масового зростання військової промисловості та поповнення запасів. Це призвело до повного розвалу фронту, а північний фланг фронту російської армії довжиною в кілька кілометрів був змушений відступити в південну Пруссію. У другій половині вересня 1915 р. майже вся російська армія почала відступати на східному фронті. Російська армія була повністю вигнана з Галичини та Польщі.

У цей переломний момент Першої світової війни російські військові боролися за виживання і не вважалися загрозою німецьким та австрійським керівництвом на Східному фронті. Німецькі солдати, звільнені в обмін, були переведені на Західний фронт. У той же час російській армії вдалося уникнути облоги. Восени російсько-німецький фронт стабілізувався після кількох контратак і ударів російсько-німецький фронт стабілізувався на лінії Рига – Єскабілс – Даугавпілс – Двінськ – Барановичі – Пінськ – Дубно – Тарнополь – Чернівці [1, с. 273].

Отже, Перша світова війна була одним із найважчих періодів в історії світу. Участь у ній взяли 38 країн (з 59), що становить 75% населення світу. Для України ця боротьба була трагічною, оскільки вона поступово перетворювала українські території на об'єкти експансії інших країн, перетворюючи на арену

катастрофічної боротьби та штовхаючи місцеве населення до канібалізму. Усе це загостило економічну та суспільно-політичну кризу, зняло важке становище українців і дало їм зрозуміти, що лише повна реорганізація двох імперій може вирішити національну проблему та відродити Українську державу.

Отже, у підсумку варто сказати, 28 липня 1914 року почалася Перша світова війна, одна з найбільших катастроф в історії людства. Через її розміри, величезні збитки, завдані військовими діями, і фундаментальні зміни, які вона принесла у всі сфери суспільного та західного життя, останнім часом все більше вітчизняних учених називають її Великою війною.

Вона була спричинена непримиренним протистоянням держав – учасників двох військових блоків – Троїстого союзу (Італія, Австро-Угорщина, Німеччина) та Антанти (Росія, Велика Британія, Франція), їх прагнення до встановлення свого домінування у світі.

Більше того, кожна країна прагнула переслідувати власні геополітичні інтереси. Завдяки вигідному географічному розташуванню, економічним та людським ресурсам українські території займали тут важливе місце.

Росія, Австро-Угорщина, Німеччина, Османська імперія та Румунія претендували на територію України. Також зацікавлені були Великобританія, Франція та Бельгія.

Приховуючи експансіоністські наміри, Росія оголосила, що захистить Сербію від австро-угорської агресії. У той же час єдинокровних братів-русинів на Західній Україні було звільнено від влади Габсбургів і проголошено «возз'єднання уярмленої Русі» з Росією. Плануючи завоювання Галичини, Буковини та Закарпаття, російський уряд мав на меті розширити кордони імперії за перевали Карпати.

З іншого боку, Австро-Угорщина довгий час змагалася з Росією за панування (гегемонію) у слов'янському світі. Габсбурги хотіли розширити свою територію на рахунок південнослов'янських держав та українських територій Волині та Поділля, що входили до складу Росії. Австро-Угорщина, як і

Німеччина, підтримувала ідею незалежної української держави, щоб послабити Росію.

Одним із найдраматичніших переживань Першої світової війни був для народів, розділених політичними кордонами імперій, що вступили в конфлікт. Особливо на театрі Східної Європи доля народів України та Польщі є чи не найважчим випробуванням – брати участь у війні, будучи в центрі бойових дій, на стороні обох воюючих між собою блоків держав. Українські території зазнали серйозної шкоди – починаючи з боїв влітку 1914 р. території Галичини, Волині та (меншою мірою) Центральної України стали одними з головних полів битв Східної Європи [66, с. 12].

У 1914-1915 роках Україна стала одним із найважливіших полів бою Першої світової війни. Її територією простягався Південно-Західний фронт російської армії, яка входила до складу Східного фронту.

В результаті військових дій у 1914-1915 рр. території Західної України були окуповані Росією, а потім повернуті Австрії. Це негативно вплинуло на українців. У складі австро-угорської армії українці під час війни створили легіон (полк) УСС.

РОЗДІЛ 2.

БОЙОВІ ДІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В 1916 – НА ПОЧАТКУ 1917 Р.

2.1. Воєнні дії на українських землях у 1916

На початку 1915 року армії Південно-Західного фронту займали розширені позиції вздовж Карпатського хребта. Вони вели оборонні бої з австрійською армією, перекриваючи дороги на Угорську рівнину. Важкі умови гірського театру та сувора зима створювали великі труднощі для обох сторін. Це врахували військові керівники у своїх рішеннях. Задовго до прийняття штабом генерального плану кампанії 1915 р. керівництво Південно-Західного фронту за власною ініціативою почало розробляти план операції з метою якнайшвидшого вторгнення в Карпати [28, с. 12].

На початку січня австрійські німці почали наступ по всьому фронту від Буковини до Мезалаборча, завдавши два удари: один від Ужгорода до Самбора, другий від Мункача до Стрия. Отримавши перемогу в Карпатах, вони мали намір вийти на лінії Перемишль і Стрий, а потім прямувати до Львова.

Керівництво Південно-Західного фронту вжило невідкладних заходів для відновлення ситуації. Ставка зрозуміла план німецького керівництва: новий план дій обох супротивників, який вони почали реалізовувати, полягав у нанесенні рішучих ударів по крайніх сторонах стратегічного фронту: від Східної Пруссії та через Карпати.

До середини лютого ситуація на Південно-Західному фронті була складною. Після напружених боїв ворогові вдалося відбити армію з лівого флангу армії Брусилова, яка в атаці ворожих армій Півдня та 5-ї була змушена очистити передгір'я Карпат і відступити до річок Прут і Дністер. З кінця березня в Карпатах точились локальні бої.

Карпатська операція не виправдала сподівань обох сторін. У ньому провалився план австро-німецького керівництва щодо значного накриття лівого крила російських армій. Бій завершився лобовим боєм у Карпатах.

Воєначальники зіткнулися з необхідністю пошуку нових стратегічних рішень [17, с. 93].

Вихід російської армії приніс нову катастрофу для народу України, особливо у Східній Галичині та Північній Буковині. Усіх, кого вважали «неблагодійними», виганяли з передової. Ті, хто навернувся до православ'я, відійшли добровільно, справедливо побоюючись розправ німецької та австрійської армій. Обидва були відправлені російською владою в тил імперії, часто в Сибір.

Водночас російські війська відійшли з Холмщини, Волині та Поділля, які до Першої світової війни належали Російській імперії, вдаючись до тактики «випаленої землі». Вони палили села, руйнували мости та залізниці. Сотні тисяч людей були змушені покинути свої домівки протягом багатьох років. По дорозі на Урал їх покосив тиф. Не вистачало медперсоналу та медикаментів, бо все кинули вперед. Тільки у комітеті допомоги Києва зареєстровано 3,3 мільйона евакуйовані та біженці.

1915 р. восени почалася евакуація Правобережних українських компаній і навчальних закладів. Так, Київський університет був переведений до Саратова, а Київський політехнічний інститут до Воронежа. Вивозилися державні установи, заводи, школи, музеї, бібліотеки. Планувалося навіть взяти Києво-Печерську лавру з її мощами.

Відповідно до стратегічного плану країн Антанти на 1916 р. російська армія повинна була влітку вступити у фазу активних військових дій для розосередження сил противника між кількома фронтами. Згідно зі звітом від 11 квітня 1916 р. розпорядженням Головного виконавчого директора № 2017/806 атака мала розпочатися одночасно на всіх трьох фронтах. При цьому Південно-Західному фронту відводилася другорядна роль, оскільки основним ударом був наступ на північ Волинського Полісся [19, с. 33].

Навесні 1916 р. значна частина російської армії була зосереджена на Південно-Західному фронті. Інформація про їх чисельність, технічне оснащення та бойові можливості різняться. Так, учасник Першої світової війни генерал А.

Зайончковський пише про дев'ятнадцять з половиною корпусів і 11-12 кавалерійських дивізій (всього близько 510 тис. багнетів); Російський військовий історик А. Уткін підрахував, що чисельність генерал-кавалерії О. Брусилова становила відповідно 40 піхотних і 15 кавалерійських дивізій, багнети і 60 тис. мечів, 1770 важких і 168 легких гармат.

Найактивніше воєнні дії на Східному фронті відбувалися в 1916 р. У цей час головнокомандувачем російських армій Південно-Західного фронту став О. Брусилов. Досконало вивчивши ситуацію, він розробив наступальну операцію, яка тривала протягом 4 червня — 20 вересня 1916 р. й увійшла в історію як Брусиловський прорив. Він розпочався масованим артилерійським обстрілом австро-угорських позицій по всій лінії фронту, що тривав від 8 до 48 годин. Після цього російські армії загальною кількістю понад 639 тис. осіб перейшли в наступ проти 475 тис. вояків австро-угорської армії. Незабаром вони прорвали оборону, і австро-угорські війська почали відступати. Російська армія взяла Луцьк, а пізніше — Чернівці.

На відміну від Західного і Північного фронтів, російські сили на Північно-Західного фронту були розподілені рівномірно, що дозволило генералу від кавалерії О. Брусилову планувати наступ на позиції противника невеликими наступальними групами від 450 до 550 км. 1916 р. 1 квітня На Військовій раді в Могильові генерал О. Брусилов висловив думку про можливості ефективного просування армії Південно-Західного фронту. Йому було дано дозвіл підготуватися до атаки, але з попередженням, що його армія не буде забезпечена важкою артилерією [24, с. 11].

Щодо забезпечення авіації, то в 8-й армії створено авіаційні частини однієї армії (8-й) і чотирьох корпусів (5-й, 8-й, 12-й, 12-й, 18-й), які контролювали 21 літак [34, с. 56]. У червні 1916 р. ВПС 8-ї армії було посилено 4-ю ВПС 28-го армійського корпусу (Західний фронт) і ВПС 35-го корпусу 7-ї армії. У другій половині липня тут приступила до виконання бойових дій 8-а винищувальна ескадрилья. Незабаром сюди прибули чотири льотчики з французької авіації.

2.2. Політика Росії та Австро-Угорщини в Західній Україні

Більшість українців по обидва боки фронту були лояльними до імперських влад. Однак, ані широкі мобілізації, ані самовідданість і героїзм українців не змогли змінити політику поневолюючих імперій щодо України.

Російський уряд передбачив, що український національний рух неминуче призведе до відродження Української держави, тому максимально обмежив її розвиток і негайно використав початок Першої світової війни для посилення репресій проти всіх сторін українського національного життя (Додаток Д).

Вже 31 липня 1914 р. уряд запровадив військову цензуру і водночас видав указ про заборону друку українською мовою, що призвело до знищення української преси. На Правобережжі, у тому числі й у Києві, на початку війни було введено воєнний стан, за яким будь-яка громадсько-політична діяльність українців каралася військовими судами як ворожа, прояв сепаратизму.

Окупаційна політика царизму в Західній Україні. Імперські політики бачили геополітичні перспективи завоювання Галичини, Буковини, Закарпаття. Водночас вони усвідомлювали, що приєднання Галичини призведе до різкого зростання в імперії свідомих українців, а це неминуче посилить «небезпечний малоросійський сепаратизм» [62, с. 280].

Щоб позбутися небезпеки, царський уряд застосував політику державного терору. Встановлювався окупаційний режим, кінцевою метою якого було повне знищення осередків українського національно-визвольного руху.

На окупованій території було створено Галицько-Буковинське генерал-губернаторство, яке складалося з чотирьох губерній: Львівської, Перемишльської, Тернопільської та Чернівецької. Заснування генерал-губернаторств Російська імперія використовували в ХІХ ст. Генерал-губернатори отримали майже необмежені повноваження - підпорядковувати місцеві ресурси для вирішення військових завдань, придушувати опозицію, уважно стежити за настроями.

Новопризначений генерал-губернатор граф Г. Бобринський, великий поміщик, маєтки якого знаходилися в Україні, у вересні 1914 р. зустрівся з дворянством новоокупованих територій України і якомога відкритіше пояснив мету російської політики: «Східна Галичина та Лемківщина – споконвічно корінна частина єдиної великої Русі. На цих землях корінне населення завжди було російським, тому їхнє влаштування має бути засноване на російських засадах. Я буду запроваджувати тут російську мову, закон та устрій» [33, с. 68].

Українським національним силам, крім традиційної польської опозиції, тепер протистояла і Росія. У конституційній Австро-Угорщині, незважаючи на байдужість віденського уряду до українського питання, гостру міжнаціональну боротьбу, складні соціально-економічні умови український суспільно-політичний рух розвивався у легальних формах, йшла безперервна боротьба за політичні свободи, за поліпшення економічного стану народу, за освіту рідною мовою. Усе це сприяло згуртуванню національної інтелігенції, розвитку політичної свідомості галицьких селян і робітників. Галичина на власному прикладі показувала перспективу розвитку національного руху.

Правлячі російські реакційні кола боялися впливу українських національних сил Галичини на Наддніпрянську Україну. Розгромивши революцію 1905–1907 рр., царизм розпочав тотальний наступ на український політичний і культурний рух, маючи на меті зупинити його не лише на Наддніпрянщині, але і в Австро-Угорщині. Про наміри і плани царату щодо українського визвольного руху в Галичині представники соціал-демократичних партій Росії та Австро-Угорщини писали у відозві, надісланій до надзвичайного конгресу Соціалістичного Інтернаціоналу в Базелі в 1913 р.: «Царат бачить в Галичині огнище українського життя, якого іскри перелетять на російську Україну і спалять трухлявий будинок царату. Тому російське правительство посилає тисячі своїх шпівнів у Галичину, для того воно утворило там спеціальну партію москвофілів, які за рублі ведуть царську й православну пропаганду і хочуть за рублі накинути нашому народові ідею тотожності української нації з російською» [25, с. 23]. Отже, для боротьби з українським рухом в Австро-

Угорщині російський уряд йшов на союз з польськими політичними діячами і, передусім, з числа «всехполяків», які мали впливові позиції у галицькій адміністрації, а також з галицькими москвофілами.

Обов'язковими заходами, які стали першими для російської політики, були русифікація освіти, закриття діючих навчальних закладів, відкриття російськомовних шкіл. Політика русифікації краю передбачала ліквідацію українських, а також польських та єврейських організацій. Усі вони були розпущені, а майно під виглядом «інвентаря» розграбовано.

Активізація українського руху в Галичині, призвела до того, що польські діячі почали говорити про загрозу польському стану «посідання». Польський посол Станицький заявив, що у Східній Галичині всі польські політичні партії повинні порозумітися і що для поляків було б бажаним зміцнення консервативної фракції. Для боротьби з національним рухом польські панівні кола використали галицьке москвофільство. Воно стало розмінною монетою в політичних комбінаціях польських політичних чинників, які у Відні доводили, що все населення Галичини (українського чи «староруського» напрямку) – це прихильники Росії і, в той же час, на слов'янських з'їздах браталися з російськими реакціонерами, проголошуючи український рух «німецькою інтригою». Підтримуючи москвофільство у Галичині, польські політики сподівалися тим самим розколоти і дезорганізувати український табір [20, с. 46].

В українському регіоні були заборонені всі українські газети та журнали, продаж українських книг та передача їх до бібліотек. Українське друковане слово було заборонено, як у великих містах, так і в українських селах.

Найбільше від царя постраждала галицька інтелігенція. Її представники були покарані лише за те, що вони були українцями і, за твердження російських окупантів – «мазепинці». На початку жовтня 1914 р. при генерал-губернаторі почав діяти жандармський відділ, який протягом перших місяців служби провів понад тисячу обшуків і арештів. Ще одна хвиля арештів відбулася в 1916 р. У лютому-березні було заарештовано майже 350 інших інтелігентів. Достатньо

було комусь із москвофілів назвати когось «мазепинцем», щоб його заарештувати.

Після арештів українську інтелігенцію депортували до Росії. Це стосувалося не лише громадських і політичних діячів, а й банкірів, кооператорів, вчителів українських шкіл і гімназій – усіх, хто відігравав важливу роль у житті українців. Українську інтелігенцію переважно депортували до Томська, Симбірська та Єнісейської губернії Російської імперії, хоча деякі з них мали місце у внутрішніх губерніях Росії чи навіть в Україні. Зараз підраховано, що лише київські в'язниці перевезли на схід понад 12 тисяч людей [23, с. 8].

Особливу стурбованість російських чиновників викликав професор М. Грушевський, один із найавторитетніших лідерів усього українського руху. Коли на початку війни він повернувся до Києва як громадянин Росії, його відправили до Лук'янівської в'язниці за підозрою в «допомозі в організації легіону січових стрілець» та «шпигунстві Габсбургам». Протягом кількох місяців його утримували і в 1915 р. у лютому вислали до Симбірська (Росія).

Греко-католицька церква, символ ідентичності Західної України, була об'єктом державних репресій. Її оголосили «зрадницею». 19 вересня 1914 р. заарештовано також митрополита А. Шептицького за нібито ворожі проповіді до російської армії. Спочатку його вивезли до міста Курська, а потім ув'язнили в Суздальському монастирі (Росія) [34, с. 69].

Після втрати парафіяльних священиків (200 парафій), частини були заповнені російськими православними священиками, які фанатично прагнули повернути вірних у російське православ'я. Однак, за словами генерал-губернатора, «любов і повагу парафіян вони не викликали».

Сотні тисяч українців були виселені внаслідок репресій російської влади. Людей розпиляли до вантажних вагонів і вивозили в нелюдських умовах. За спогадами Д. Дорошенка про евакуйованих, були випадки, коли вагонами до місця призначення привозили вже мертвих людей. Наприкінці 1916 р. кількість виселених українців становила 656 тис. осіб.

Не слід розглядати дії окупаційної влади як «дурість» неосвічених російських адміністраторів. Коли делегація зі Сходу України намагалася захистити українців західної України, міністр закордонних справ Сазонов відверто сказав їм: «Чого ж ви хочете, саме тепер прийшов найзручніший час, щоб раз і назавжди покінчити з вашим українством».

Проте, докладаючи всіх свідомих зусиль для знищення українського руху, імперський уряд сприяв розвитку української національної самосвідомості. По-перше, війна сформувала національну самосвідомість армії. Повсякденне спілкування з окопу з представниками інших етнічних груп призводило до відчуття ідентичності, переважно «через» глузування, упередження чи відкриту ворожість. Замінні атаки та відступи показали, що по обидва боки кордону живуть одні й ті ж українці, а стіна між ними штучна [39, с. 5].

Політика масових депортацій із Західної України також вплинула на зміну підросійських українців та їх національної самосвідомості.

Вихід австро-угорських військ з Галичини та Буковини змусив австрійців евакуювати значну частину населення, щоб не залишити ворога з кваліфікованими робітниками та живою силою [45]. Для депортованих українців австрійська влада організувала табори у Вольфсберзі, Гмюнді та Гредізі. (Наразі всі ці міста знаходяться в Австрії). Влада надала матеріальну допомогу, медичну допомогу та працевлаштування евакуйованим.

З політичних і державних причин було створено кілька спеціальних таборів для політично неблагонадійних українців, які були під ідеологічним впливом москвофілів (Додаток Е). Найбільший концентраційний табір в Європі був у Талергофі (поблизу Граца, Австрія). За ці роки через нього пройшло 30 000 в'язнів. Антисанітарія спричинила епідемію тифу. Через важкі умови та хвороби тут загинули тисячі невинних людей. Адже разом із русофілами на поле викинули тисячі вірних Габсбурзькому престолу українців та щирих українців. Не дивно, що цей табір в народі отримав назву «Українська Голгофа» [36, с. 58].

Цілком розумні заходи проти москвофілів перетворилися на невпинний терор проти всіх австро-угорських українців, звинувачених у державній зраді.

Для арешту було достатньо звинувачень у симпатії до Росії чи нелояльності до Австрії. Проте арешт і ув'язнення в спецтаборі все ж залишали надію на життя. Жертви військових судів, на превеликий жаль, такої надії не мали. Людей вішали і розстрілювали за найменшої підозри чи засудження. Репресії проти мирного населення за національними мотивами часто перетворювалися на відверту різанину. Так польський юрист Загорський прославився масовими розстрілами української інтелігенції та селян. Особливо жорстокою була угорська армія. Для них «руський» означало «ворог». Так, на одній з вулиць Перемишля у 1914 р. 15 вересня угорські вояки поранили групу з 40 українських селян, священників і вчителів [64, с. 7].

Таким чином, австро-угорське керівництво на Західній Україні запровадило військово-поліцейський режим, подібний до російського.

Вінцем української політики Відня було повне ігнорування вимог України щодо поділу Галичини на Захід і Схід. Щоб заспокоїти поляків у Галичині, які у 1916 р. не увійшли, 4 листопада у складі відновленої Польської держави австрійський уряд надав Галичині широку автономію. Уряд і парламент Відня відмовилися від будь-якого впливу на внутрішні справи Галичини. Таким чином українці Східної Галичини втратили останню можливість захиститися від свавілля польської влади.

Таким чином, політика обох імперій давала зрозуміти українцям, що тільки вони можуть бути єдиними захисниками інтересів України.

2.3. Повсякденне життя українців в умовах війни

Початок війни ознаменувався надзвичайною згуртованістю суспільства без огляду на соціальну чи національну приналежність та навіть політичні погляди. Несподівано цілковиту лояльність до уряду виявила значна частина інтелігенції. Більшість населення в містах демонструвало піднесення, свідомість

свого громадського обов'язку, бажання бути єдиним зі своєю державою та її монархом і навіть прагнення до самопожертви.

З початком війни населення країни одразу різко розподілилось на мобілізованих до армії та цивільних. 16 липня 1914 р. було оголошено часткову мобілізацію, а 17 липня 1914 р. – загальну. Преса відзначала успішність мобілізації.

Представники освічених верств, наприклад, вважали за честь добровільно піти в армію. Молодь, зокрема школярі та студенти, бачили у війні можливість проявити героїзм, здобути славу, здобути суспільне визнання, позбутися повсякденної нудьги. Діти та підлітки від 11 до 17 років, сповнені романтичної атмосфери, втекли з дому. Проте їх швидко знайшли і повернули додому [68, с. 9].

До війни селяни поставилися без патріотичного запалу. Призови влітку 1914 року не дозволяли навіть зібрати врожай зернових. На київських призовних пунктах сільські жінки, плачучи, у розпачі кидали своїх дітей до рук робітників, мовляв, вони забрали опікуна з родини та забирайте і дитину (Додаток Є).

Міста поступово ставали близькими і далекими тилами від Південно-Західного фронту. Майже в кожному навчальному закладі відкрито лікарню. Студентів перевели в невідповідні будівлі, а заняття організували у дві зміни.

Поступово поверхнева радість і патріотичне натхнення переросли в глибокі почуття співпереживання та гуманізму. Це вплинуло на благодійну діяльність. Зараз головне — доглядати за пораненими. Деякі благодійники пожертвували свої будинки та квартири лікарням, а поранених забирали додому. Жінки та дівчата, охоплені патріотичним піднесенням, незалежно від соціального статусу, вступали на курси медсестер. Сільські священики, вчителі та студенти часто створювали майстерні з пошиття спідньої білизни. З приходом холодів зими, головним мотивом благодійності було відправити ветеранам теплі речі. Найкращими різдвяними подарунками для них стали пальто, сорочки, піджаки, шкарпетки, рукавиці, шарфи [63, с. 17].

На початку війни ціни на продукти впали нижче середніх. Це призвело до припинення експорту багатьох традиційних товарів. Проте вже в листопаді 1914 р. ціни почали поступово зростати, а з грудня 1914 р. різко підвищились: переважно на паливо, гас, дрова, проїзд, продукти. Довгі черги на все і всюди стали особливістю військових міст.

Дефіцит продовольства та основних продуктів був використаний спекулянтами. Був «чорний» ринок їжі. Зросла кількість випадків шахрайства, торгівлі фальсифікованими продуктами харчування та напоями. Нормою було додавати в борошно різні домішки для випічки хліба. Проте ще в 1915 році журналісти знущалися над німцями, які їли картопляний хліб і овочеве м'ясо, стверджуючи, що ці продукти корисні і не відрізняються за смаком.

Почалося знецінення паперових грошей. Заробітна плата все більше відстає від зростання цін. Так, середня зарплата київських робітників протягом 1915 р. зросла на 40%. Проте основні продукти харчування (борошно, хліб, картопля, оселедець, олія) у тому ж році подорожчали на 100-150%. Як наслідок, купівельна спроможність населення різко впала. Найбільше постраждала інтелігенція, а також робітники з чіткою заробітною платнею.

Історики підраховали, що кількість людей, змушених потрапити на нижчі соціальні позиції, становила щонайменше 20 мільйонів.

Економічне становище міста погіршилося. Міста стали похмурими й спустошеними. Як наслідок – подорожання гасу, під'їзди та двори занурювалися в темряву, що призвело до частіших пограбувань [53, с. 8].

Найбільше постраждали українські селяни в зонах бойових дій. Солдати жорстоко поводитися з мирним населенням, всіляко висміювали їх, грабували, спалювали помешкання, комори, млини тощо.

Вражаюча військова техніка вбивала мешканців та їх помешкання у містах і селищах на передовій. Деякі з них згоріли повністю. Саме так сталося з буковинськими містами Гусятин та Дитинець. Жителі міста часто ставали жертвами масових пограбувань.

Підсумовуючи вищесказане, варто зауважити, що вихід російської армії приніс нову катастрофу для народу України, особливо у Східній Галичині та Північній Буковині. Усіх, кого вважали «неблагодійними», виганяли з передової. Ті, хто навернувся до православ'я, відійшли добровільно, справедливо побоюючись розправ німецької та австрійської армій. Обидва були відправлені російською владою в тил імперії, часто в Сибір.

Мільйони українців були мобілізовані на fronti Першої світової війни. Більшість мобілізованих були неписьменними або малописьменними. Солдати не розуміли мети і завдань війни. Це пов'язано з психічними та неврологічними захворюваннями, які дуже швидко поширювались через поразки, нелюдські умови життя, застосування зброї масового ураження: смертоносного газу, артилерійських обстрілів. Це також призвело до прориву підрозділів. Дезертирство супроводжувалося іншими злочинами, найчастіше грабежами.

Життя на фронті ускладнювалося відсутністю військової техніки, зброї та боєприпасів, відсутність постачання. Поступово всі верстви українців чітко усвідомлювали, що страждають і гинуть на всіх фронтах за імперські інтереси підприємців і землевласників. Це призвело до стрімкого падіння морального та бойового духу бійців [50, с. 32].

Бойові дії, що тривали, спотворили життя суспільства та всіх жителів країни. Зусилля уряду покращити спосіб життя, зменшити дефіцит товарів першої необхідності та запобігти руйнуванням і безладдям не дали очікуваних результатів. Крім того, газетні статті пояснюють, як дії центрального чи міського та земського уряду щодо покращення та вирішення ситуації мали напрочуд протилежний ефект.

Таким чином, антиалкогольні заходи відродили такі явища, як «чорний» ринок алкоголю, вживання замінників, що призвело до масових отруєнь, зростання куріння, опіумна залежності та поширення азартних ігор. Результатом підвищення цін на товари першої необхідності є те, що вони зникають з полиць, а ціни зростають і ще більше. Доставлені картки товару були успішно підроблені. Як і у випадку запровадження м'ясних днів, спроби міських адміністрацій

централізовано регулювати споживання гасу та дров зазнали невдачі. Це призвело до тисячних черг, де час від часу виникали бійки. Мешканці змушені були заробляти на життя у важких умовах. Після арештів, українську інтелігенцію депортували до Росії. Це стосувалося не лише громадських і політичних діячів, а й банкірів, кооператорів, вчителів українських шкіл і гімназій – усіх, хто відіграв важливу роль у житті українців.

Перша світова змінила хід української історії. Проте дуже часто цей конфлікт розглядається виключно з чоловічої точки зору. Якщо ж у таких наративах і присутні жінки, то їхня участь описується лише поверхнево. Справа в тім, що Велика війна не була війною лише чоловіків. Чоловіки пішли на фронт, а працювати на заводах, фабриках, у банках та кав'ярнях, у трамваях та на пошті лишилися жінки. Тотальна мобілізація призвела до дефіциту робочих рук. Цю порожнечу неможливо було заповнити тими чоловіками, що не пішли на фронт через вік або інші обставини [37, с. 194].

Сотні тисяч українців були виселені внаслідок репресій російської влади. Людей розподіляли до вантажних вагонів і вивозили в нелюдських умовах. З виходом австро-угорських військ з Галичини та Буковини австрійці змушені були евакуювати значну частину населення. Австрійська влада організувала табори для вигнаних українців. Влада надала матеріальну допомогу, медичну допомогу та працевлаштування евакуйованим. Для політично неблагонадійних українців під ідеологічним впливом москвофілів було створено кілька спеціальних таборів.

РОЗДІЛ 3.

БОЙОВИЙ ШЛЯХ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

3.1. Перший бойовий досвід легіону УСС

Легіон Українських Січових Стрільців (Легіон УСС) — військове формування з українських добровольців у складі австро-угорської армії під час Першої світової війни. До створення в 1911-1914 рр. військово-спортивний рух, так званий січово-стрілецький, масово поширився в Галичині, як і в 1914 р. 6 серпня був виданий маніфест Головної української ради та її військової організації – Українська бойова управа - закликає галицьких українців повстати проти російського панування в Україні. 28 тис. галичан виявили бажання служити в легіоні УСС, але австрійська влада дала дозвіл на навчання лише 2,5 тис. вояків. Більшість галицьких українців воювали в регулярних частинах австро-угорської армії. Вони відіграли важливу роль у відновленні військових традицій та зростанні українського патріотизму. Головним отаманом УСС обрали Володимира Старосольського, а заступником (осавулом) Дмитра Катамая. Чиновники Австро-Угорщини не довіряли військовій підготовці УСС, керівництво перешкоджало зміцненню військової формації під час війни, її відправляли в найнебезпечніші місця на фронті [8, с. 6].

До появи Українських січових стрільців була причетна Перша світова війна. Уже в перший її день, 1 серпня 1914 р. лідери трьох найбільших галицьких партій утворили Головну Українську Раду, котра встановила перед австрійським командуванням питання про заснування в австрійській армії окремого українського групування, яке мало б стати основою української національної армії (Додаток Ж).

Відправившись із початком Першої світової війни на боротьбу «за волю України», УСС не були впевненими, що їм одразу вдасться реалізувати свою ідею. Проте вони були переконані, що мають використати шанс, який їм дала історія, для того, щоб закласти фундамент для подальших змагань за

незалежність, або, бодай, заманіфестувати своє прагнення до волі перед світом і залишити для прийдешніх поколінь бойові традиції, що послужили б дороговказами на шляху до великої мети [43, с. 223].

Стрілецькі товариства блискавично поширювалися по всій території Галичини. Спершу вони були засновані в Бориславі, Сокалі, Яворові, Ясениці тощо. За недовгий час було створено стрілецькі чоти, сотні, курені, фахові офіцерські школи та близько 50 товариств Січових Стрільців. Товариство «Січові Стрільці», придбавши 100 карабінів, проводило навчання в передмістях Львова. Керівництво стрілецькими товариствами в Галичині здійснював Кирило Трильовський [47, с. 13].

Першою бойове «хрещення» прийняла сотня Семенюка, дві чети якої – під проводом С. Пеленського та Б. Гнатевича – 25 вересня на шляху з Турки до Сянок здійснили вдалий напад на російський кінний роз'їзд. Це, по суті, було перше збройне зіткнення українського війська з російськими загарбниками від часів битви під Полтавою в 1709 р. 27 вересня сотня Семенюка вела надзвичайно важкий бій за Сянки проти переважаючих сил противника. Він тривав від десятої години ранку до смеркання. Тоді само дві чети сотні Дідушка, якими командували М. Гнатюк та Л. Коберський, разом із мадярським підрозділом стримували російські загони біля Ботелки. 28 вересня сотня Семенюка боронила Ужокський перевал, а сотня Дідушка Веречки Вижні на шляху Стрий– Мукачів [43, с. 227].

Однією із перших справ, яку намагалася реалізувати Головна Українська Рада, була організація окремої української військової частини, яка мала стати зародком майбутньої національної армії. Австрійське командування дозволило сформувати український легіон під назвою «Українські січові стрільці». Українці відразу відгукнулися на заклик ГУР долучатися до військового формування під проводом Української Бойової Управи. Проте коли добровольцями до «Українських січових стрільців» («усусів») записалося 30 тис. чоловік, австрійський уряд заявив, що видасть зброю й одяг лише для 3 тис. осіб, а згодом зменшив цю кількість до 2 тис. «Усуси» виявилися однією із найбільш

дисциплінованих частин австрійської армії. Бойова поведінка УСС різко контрастувала з регулярним військом Австро-Угорщини. Бійці УСС проявили високу моральну і професійну підготовку у численних боях проти російської армії: на горі Маківці у Карпатах та під час австрійського контрнаступу у Галичині весною-осінню 1915 р., літом-ранньою осінню 1916 р. – під час Брусилівського прориву [48].

УСС були першими українськими частинами Австро-Угорщини, відібраними за національною ознакою, мали велике значення для створення військового словництва, термінології, фольклору, пісні й музики (оркестра УСС), для устійнення форми українського однострою (мазепинка).

У березні 1915-го Легіон реорганізовано за австрійським зразком (Додаток К): два окремі курені (батальйони) по чотири сотні (роти) в кожному. У вересні того року з них утворюють 1-й Полк Українських січових стрільців. У розпал війни, у травні-червні 1916 року, Полк УСС вже додатково нараховував кулеметну сотню, чоту (взвод) мінометів і вогнеметів, сотенний телефонний зв'язок, відділення хімічного захисту, технічну сотню.

У перших боях легіон зазнав значних утрат: число вбитих, поранених та полонених стрільців сягнуло кількох десятків. Серед тих, хто ціною власного життя спричинився до відродження збройних визвольних змагань українського народу, були В. Грицина, І. Козьол, Д. Корінь, В. Чехут, І. Юріїв. У чистоті їхніх помислів, патріотизмі, бажанні вибороти для України державну незалежність сумніватися не доводиться [43, с. 227].

Озброєння та спорядження Легіону УСС було австрійське. Основним зразком була гвинтівка Манліхера з багнетом. У боях також використовували пістолети, станкові кулемети Шварлозе та ручні гранати.

На комірі вояки УСС носили сині петлиці, на яких позначалися ранги відповідно до чинної в австро-угорській армії системи. Наприкінці 1916 року в армії було запроваджено новий мундир, на якому замість кольорових петлиць на комірі нашивались вертикальні кольорові стрічки, для УСС — жовто-блакитні. Кашкети вояків прикрашалися різноманітною патріотичною символікою,

наприклад, як на малюнку, відзнакою-кокардою («розеткою») з синьої й жовтої тканини.

Від початку існування Легіон брав участь у боях проти російських військ у Карпатах. Особливо запеклими були бої за гору Маківку 29 квітня – 2 травня 1915-го. Далі легіон відзначився в боях під Болеховом (Додаток Л), Галичем, Завадовом і Семиківцями, на горі Лисоня під Бережанами. У багатьох куточках Івано-Франківщини є поховання часів Першої світової війни. Зокрема, на межі із Львівщиною біля Болехова, де знайшли свій останній прихисток Січові стрільці, які загинули в бою із російськими окупантами 30 травня 1915 року [52, с. 102].

Австрійське командування досить неоднозначно ставилося до легіону УСС. Це було зумовлено тим, що під час бойових дій, де відзначалися «усуси», австрійським похвалам не було кінця, а під час затишшя на фронті українські військові для австрійців були лише «руськими зрадниками». Під впливом такого відношення серед «усусів» ширився настрій погіршливої ненависті до Австрії. Обурення дійшло до того, що деякі з них були готові воювати проти Габсбургів, якби того вимагали національні інтереси. Наприкінці 1917-1918рр. ці січовики утворили у Києві курінь січових стрільців на чолі з Євгеном Коновальцем. Курінь (пізніше корпус) став найбоєздатнішою частиною українських військ у 1918-1919 рр.

Таким чином, створення легіону УСС було одним з найважливіших кроків в процесі державотворення. Адже місія, яка б мала покластися на «усусів», була стратегічно вірною, адже зовсім незабаром у 1918 р. Наддніпрянська Україна на власному досвіді переконала, що таке держава без армії. Про те, що тактично не вдалося реалізувати цю місію, з низки причин суб'єктивних і об'єктивних, ми не маємо права судити, але варто зазначити, що бійці легіону УСС в подальшому стали формуючою ланкою Української Галицької Армії, яка брала участь в Українсько-польській війні на Галичині в 1918-1919рр. та українсько-більшовицькій війні 1917-1921рр. Тому в подальшому січові стрільці в складі УГА реалізували своє призначення.

5 серпня відбулася одна з найбільших битв Першої світової війни – Галицька битва, в якій взяли участь півтора мільйона солдатів і офіцерів з обох сторін. Російська армія окупувала Галичину, а австрійська армія втратила понад 400 тис. солдатів, у тому числі майже 100 тис. полоненими. А через складну ситуацію на фронті генерал Гофман наказав легіону УСС піти в бій. Через тиждень сотня В. Дідушка вирушила на Верецький перевал, де зустрілася з частинами вторгнення 2-ї кубанської козацької дивізії. Водночас сотня одного з отаманів утримувала шеренгу сторожових постів на Ужоцькому перевалі. Ця сотня була першою з підрозділів УСС, яка воювала з кубанцями і зазнала перших втрат на війні – загинуло 22 стрільці [35].

Поставивши основною метою виборення української державності, УСС усвідомлювали, що це потребує ретельної та цілеспрямованої підготовки. Тому в легіоні діяло кілька громадсько-освітніх та мистецьких структур, покликаних ознайомлювати стрільців, головним чином новобранців, з їхніми завданнями у війні, підвищувати освітній рівень, готувались до післявоєнної громадської діяльності.

Насамперед слід згадати бібліотеку, «етапну гімназію», де готувалися до іспиту стрільці старших класів, а також Пресову квартиру (своєрідний центр, який організовував і керував духовним, культурним і творчим життям Легіон), до якого входили А. Баб'юк (М. Ірчан), А. Лотоцький, О. Назарук, Ю. Шкрумеляк, Л. Лепкий, М. Гайворонський, Р. Купчинський, О. Курилас та інші талановиті письменники, журналісти, композитори, актори, художники. Альманах «Червона Калина», сатиричні журнали, різноманітні книги були видані митцями [4, с. 32].

Зародилась ідея створення стрілецького фонду, завдяки чому побачив світ літературно-науковий і суспільно-політичний двотижневик (з 1917 р. — щомісячник) «Шляхи», який невдовзі перетворився на орган ідеології УСС та збірник матеріалів до історії легіону. Його видання готував пресовий гурток, до якого, зокрема, входили четарі В. Кучабський, І. Іванець, І. Балюк, стрільці В. Бобинський і Л. Гец. Перший номер «Шляхів» вийшов 15 грудня 1915 р. у Львові

за редакцією відомого галицького журналіста і громадського діяча Ф. Федорцева, котрий, проте, тільки підписував журнал як відповідальний редактор. Насправді всю працю виконував підхорунжий УСС М. Голубець, якому пізніше на допомогу прийшов стрілець М. Балицький, колишній редактор газети «Громадський Голос». Всього вийшло 44 номери часопису, останні шість з них побачили світ разом у другій половині 1918 р [4, с. 34].

Окрім періодичних видань, виходили «Просвітні листки січових стрільців» — невеликі за обсягом книжечки кишенькового формату, тираж яких нерідко перевищував 10 тисяч примірників. Автори у популярній формі давали відповіді на актуальні питання часу. Це засвідчують і назви: «Військо й політика», «За що воюємо», «Історія України» тощо. Всі вони — як «Просвітні листки...» і книжки, так і періодичні видання — поширювалися не лише в легіоні УСС, а й серед найширших кіл українства.

3.2. Героїзм українських січових стрільців у боях на Закарпатті. Бій на горі Маківка

Бої за гору Маківку відбувались в роки Першої світової війни на східних фронтах у Карпатах між російськими військами австро-угорськими. Гора Маківка розташована у Сколівських Бескидах поміж селами Тухля та Головецьке. Поруч із головною вершиною, яка сягає 958 метрів над рівнем моря, Маківка має іще два «нижчі верхи» — східний та північно-західний. На схід від г. Маківки — г. Клева (Клива, 1069 м), а на захід — г. Плішка (1019 м). Стратегічне значення Маківки було велике, адже вона дозволяла контролювати залізницю Львів — Мукачево, яка проходила під нею, а також давала можливість прорватися на Закарпаття.

Австрійське командування не поспішало кидати патріотично налаштованих вояків до бою, не будучи впевненими щодо їх лояльності. Уперше бійці-УССи брали участь в оборонних боях із кубанськими козаками російської

армії на Борецькому й Ужоцькому перевалах. Після закінчення цих битв відбулося поповнення УССів українськими селянами із закарпатських сіл [38, с. 12].

Австрійське командування завжди скеровувало УССів на найважчі завдання. У 1915–1917 рр. вони проявили героїзм у боях із частинами армії Росії на горі Маківка в Карпатах, під Галичем та Бережанами, а також під час Брусиловського прориву, поблизу містечка Козова.

В результаті героїчної оборони Маківки повністю зірвалися стратегічні плани московського командування. Взяття вершини, яке планувалося на 29 квітня, сталось лише 4 травня, при цьому були застосовані всі наявні російські резерви. Через величезні втрати російські війська не змогли продовжувати наступ і через тиждень були вимушені поспішно відступити перед австрійськими підрозділами, що підійшли.

За звитягу в роки Першої світової війни та за участь в українських визвольних змаганнях УССи були нагороджені: Хрестом Легіону Українських Січових Стрільців або Гуцульським Хрестом, Галицьким Хрестом, відзнакою Української Галицької Армії, Хрестом Українських Січових Стрільців або Мазепинським Хрестом, Хрестом 3-ї Залізної Стрілецької Дивізії, відзнакою до 50-ліття Легіону Українських Січових Стрільців, ювілейною відзнакою корпусу Січових Стрільців (Київських) [49].

Проти Маківки діяли війська правого флангу дивізії генерала Альфтана під командуванням командира 2-ї бригади 78-ї дивізії генерал-майора Матвєєва. Бої на Маківці тривали з 29 квітня по 4 травня 1915 року (Додаток 3). Росіяни двічі захоплювали Маківку й двічі її втрачали. Лише в результаті третього штурму 3-4 травня росіянам удалося заволодіти Маківкою, при цьому були залучені всі наявні резерви. Овруцький і Кременецький полки були цілковито знекровлені, втративши 3000 бійців убитими й пораненими. Втрати австро-угорської армії були не меншими [46]. Серед Січових Стрільців 42 загинули, 76 дістали поранення, 35 потрапили в полон. Оборона Маківки дала змогу 55-й австро-угорській піхотній дивізії абсолютно здійснити поставлені перед нею стратегічні

доручення: перше – не дала змоги росіянам прорватися через карпатські перевали та вийти на оперативний простір на Угорську рівнину, друге – виграти час для зосередження німецьких військ на ділянці Горлиці – Тарнув і подальшого вдалого прориву російських фронтів, який довів до загального відступу російських військ з Галичини. Уже 2 травня 1915 року почався Горлицький прорив австро-угорських військ. Російське командування було змушене зупинити всі наступальні дії на напрямку Стрий – Мункач (Мукачево) і незабаром під тиском обставин на правому фланзі фронту розпочати виведення військ із Карпат. У ніч на 13 травня 1915 року російські війська відійшли з Маківки, яку негайно зайняли австрійці.

Маківка постала як символ української зброї. Бої за гору були найбільш визначними та славними у історії Легіону Українських Січових Стрільців. У 1920-х роках члени Української військової організації, а пізніше Організації українських націоналістів організували встановлення хрестів полеглим за волю України неподалік центральної вершини Маківки (Додаток І). У 1930-х роках українська молодь розпочала масові паломництва на Маківку. Жодне інше історичне місце так не притягувало українців, як Маківка [67, с. 9]. У 1930-х роках українська молодь розпочала масові паломництва на Маківку.

У 1998-1999-х цвинтар Січових Стрільців на Маківці був відбудований: установили 50 хрестів на осібних могилах та один пам'ятник в честь тих січовиків, яких ідентифікувати не вдалося.

3.3. Брусилівський прорив. Бій на горі Лисоні

1916 червень на Східному фронті Першої світової війни розпочався масований наступ російської армії, відомий як Брусиловський прорив. У той же час на Західному фронті французька армія розгромила австро-німецьку армію біля річки Сомма. Ініціатива повністю на боці Антанти. У паніці австрійське та німецьке керівництво кинуло в бій усі свої сили, навіть турецькі дивізії з

Салонікського фронту. За цих обставин 1-й полк СРСР на чолі з Антіном Вариводою був перекинутий ближче до фронту, під Бережани. На початку серпня російська армія розпочала наступ на Південно-Західному фронті проти Львова, Бродів і Ковеля. Одна із збройних груп, 55-та дивізія під командуванням генерала Фляйшмана, рушила до Бережан. УСС отримав наказ захищати місто і зупинити атаку противника поблизу Потутор. Головним місцем була обрана гора Лисоня, що за 4 км на південний схід від Бережан [8, с. 27].

Австро-німецька армія завдала тиску, і з метою відходу з Галичини та Буковини, російська армія восени 1915 р. була закріплена на позиціях Кам'янець-Подільський-Тернопіль-Кременець-Дубна. Наприкінці 1915 р. Росія почала отримувати велику кількість зброї та боєприпасів від військових союзників. 1916 отримала 9,5 тис. кулемети, 446 важких гармат, численні снаряди та боєприпаси. 1916 р. у травні російська армія на Південно-Західному фронті на чолі з генералом Олексієм Брусиловим завдала тяжкої поразки австрійцям і зайняла значні території Галичини та Волині. Під час цієї наступальної операції росіяни підійшли на 80-120 км.

22 травня розпочався наступ російських військ Південно-Західного фронту під командуванням генерала О. Брусилова (Додаток Й), увійшов в історію під назвою «Брусиловський прорив», 25 травня росіяни взяли Луцьк, а 5 червня – Чернівці, підійшли до Львова. Російські війська просунулися на 120 км вглиб фронту, відвоювавши частково Західну Волинь, Східну Галичину і Північну Буковину. Утрати австро-угорської армії склали 1,5 млн осіб убитими, пораненими і полоненими.

1916 р. Галичина та Буковина знову стали місцем найзапекліших боїв. Почався знаменитий наступ російської армії, який увійшов в історію як Брусиловський [10, с. 40].

Все почалося в 1916 році. 4 червня Цісарське керівництво з УСС перекрило найважливішу ділянку фронту — муровану дорогу від Підгайців до Бережан у районі гори Лисоні (додаток І).

На початку серпня УСС залишили свої позиції над Стрипою. Наступної ночі вони прибули до Потутора. Полку було наказано зайняти позиції на Лисонських пагорбах. Не отримавши чіткого наказу, січовики почали готуватися до приходу ворога. А 14 серпня близько полудня росіяни зайняли протилежні пагорби й почали стріляти в окопи Українських Січових Стрільців [14, с. 89].

Пізно вночі ворог розпочав атаку, зайнявши позицію сусіднього австрійського куреня, обійшов перший курінь УСС. Сотня саме в той момент рила окопи і була схоплена під час роботи.

Скрутне становище врятували два скоростріли від хорунжого Ф. Черника, прикриваючи огорожене крило куреня і блокуючи лави наступаючих росіян. Курінь частково вийшов з оточення. Проте противник обійшов позиції стрілецьких гвинтівок та вступив у рукопашний бій, у якому загинув майже весь особовий склад обслуги скорострілів. Тим часом перший курінь був відновлений і контратакований двома сотнями австрійців. Росіяни були вигнані до колишніх таборів. Під час цього бою І. Каратницький загинув. Після цих подій польовий суд розслідував справу «Легіону УСС» і звинувачував його у військовій та політичній нестабільності та навіть у державній зраді. Виною цього прориву, в повному обсязі покладено на УСС [21, с. 18].

Ці події викликали в УСС журбу, почуття незаслуженого презирства. І це виявилось в прагненні всіх стрільців якнайкраще довести свою боєздатність і публічно прославити скривджену військову честь УСС. Ця можливість з'явилася швидше, ніж вони очікували.

Бої на Лисоні стали однією із найтрагічніших сторінок історії стрілецтва, оскільки після цих боїв в лавах УСС залишилося 150 стрільців разом із канцелярією та обозом під командуванням четаря І. Цяпки.

Отже, в боях за Лисоню січові стрільці проявили надзвичайну витривалість та мужність. Однак така звитяга здобулася надзвичайно високою ціною: величезні людські втрати вбитими, пораненими та полоненими. «УССи билися тому так, бо боронили під'їздів до Львова, своєї столиці. Билися тому так, що мали на своєму прапорі: «Вільна, незалежна Україна», а Москва була

найжорстокішим ворогом цієї волі. Билися тому так, що хотіли втерти сльози своїм матерям, жінкам і сестрам. Кажучи словами українського націоналіста д-ра Юрія Липи, тому так, «щоб над нашим ланом був лиш Київ паном!» Тому нехай буде вічна слава УССам!».

Проте боротьба УСС не була даремною, оскільки січовики створили потужну стрілецьку ідейно-культурну спадщину, яку залишили наступним поколінням як вірний орієнтир у боротьбі за волю України. Військова та культурно-освітня діяльність УСС мала неоціненне історичне значення: відродження військових традицій українського народу, які заклали ще запорізькі козаки, після 200-літньої перерви; УСС заклали основи української національної армії; їх бойові здобутки утвердили сподівання та ідею незалежної України, а головне – єдиної соборної України [44].

Підсумовуючи досліджене у третьому розділі, варто сказати, що в історію українського народу Легіон Українських Січових Стрільців вписали сторінку зникаючої слави. Два з них запам'ятовуються. Перший — січові стрільці стали завершальним акордом галицько-українського відродження. По-друге, під час невпинної військової боротьби вони створили величну структуру: незалежну державу під назвою ЗУНР.

1914 р. у серпні Львівська ГУР створила військову формуцію УСС, яка звернулася до австрійського уряду з проханням надати дозвіл на створення Легіону Українських Січових Стрільців (УСС). Реєстрація до УСС була цілком добровільною. Охочих взяти участь було 28 тисяч.

Українські Січові Стрільці брали участь у багатьох боях проти російської армії. Усвідомлюючи, що борються за визволення України, вони виявили високий героїзм, самовідданість і мужність. Однак спочатку військовому шляху УСС заважала невпевненість австро-угорського уряду щодо галичан. Підозрюючи проросійські настрої, австрійці не спішили надавати стрільцям чільні бойові позиції.

Отже, оцінюючи важливість УСС, слід пам'ятати, що через нечисельність вони, звичайно, не визначали долю Першої світової війни, на фронтах якої

воювали багаточисельні армії, тому немає причин, і зрештою, немає потреби переоцінювати їх важливість та роль у 1914-1918 рр. військових подіях. Однак це жодним чином не применшує ролі та значення Легіону УСС, яка загалом полягала в наступному:

1. Це були перші військові формування українців, після знищення Катериною II козацьких полків України, які стали ядром майбутньої армії.

2. До складу УСС входили найкращі представники галицького суспільства в Україні – науковці, письменники, журналісти, художники, студенти та молодь вищих навчальних закладів та ін. Тому не дивно, що вони залишили по собі добре документовану історію легіону та багату літературну та музичну спадщину.

3. Ідейна, культурна та мистецька спадщина УСС стала невід’ємною частиною національної самосвідомості галицьких українців I пол. XX ст.

4. Велика агітаційно-просвітницька робота з населенням краю.

5. Його героїзм і самовідданість стали прикладом для наступного покоління бійців.

6. Активна конструктивна участь УСС в Українській національній революції 1917-1921 років. (до речі, на підконтрольних УСС територіях не зафіксовано жодного факту насильства над мирним населенням) [15, с. 101].

У стрілецькій ідеї черпають наснагу нинішні борці за волю України, які відважно захищають Батьківщину від віроломної агресії російської регулярної армії та російських терористів! Зокрема, спадкоємність добровольчої традиції УСС чітко прослідковується в таких сьгоднішніх українських військових підрозділах, сформованих із добровольців, як «Азов», «Айдар», «Дніпро», «Донбас», «Тернопіль» та ін [43, с. 234].

РОЗДІЛ 4.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НА УРОКАХ З ІСТОРІЇ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Сучасна освіта має відповідати вимогам сьогодення, що ставить питання про соціальну самореалізацію сучасних школярів у майбутньому. Звідси виникає необхідність формування соціально свідомих громадян, які розуміють закони та явища економічного життя; вони усвідомлюють процеси суспільного розвитку, усвідомлюють власне місце у виробничому процесі; поважати державну власність, власне майно та інше; здатний швидко приймати зважені рішення, нести відповідальність.

Вивчення теми військових дій на українській території в роки першої світової війни в рамках урочної програми є досить обмеженим. Оскільки навчальна програма із історії України у 10-му класі наповнена різними історичними фактами, великим об'ємом інформації, але має обмежений час на її опрацювання. Вивчення проблем глобального військового протистояння на території України, а також способів реалізації загарбницьких планів двох ворогуючих блоків — Троїстого союзу та Антанти відбувається узагальнено, висвітлюються лише загальні риси цієї боротьби [30].

Вивчення розділу про Першу світову війну у 10-му класі присвячена тема політики Росії та Австро-Угорщини у західній Україні, під час цієї теми учні ознайомлюються із загальними процесами та рисами, які відбувалися на землях західної України.

Доцільним та навіть необхідним вважаю додаткове поглиблене вивчення даної проблематики у класній, позаурочній та позакласній роботі з можливістю прив'язки до конкретної місцевості.

Позакласна робота покликана поглиблювати та розширювати світогляд учнів загалом, для цього варто розглянути її особливості. Позакласні види діяльності є поглибленням уроку та логічним продовженням, тому до

позакласних занять важливо приєднувати триєдину мету — виховну, навчальну, розвивальну.

Позакласна робота з історії є цією формою навчання, що організовується учителем в після уроджений час. Метою позакласної роботи є удосконалення учнівських компетентностей, а також вміння використовувати свої знання на практиці та організації учнівського дозвілля [54, с. 78].

Позакласна робота повинна організовуватися на принципах цілісно-діяльнісного підходу, бо дана форма організації навчального процесу має на меті, у 1-у чергу, розвиток особистості, вдосконалення навичок,. Кінцевим результатом діяльності під час позакласної роботи є формування учнів як особистостей, в яких розвинені гуманістичні ціннісні орієнтації.

Якраз на прикладі використання різних снодійних, отруйних та вибухових речовин, заборонених міжнародною спільнотою навіть в наш час, варто виховувати в учнів усвідомлення важливості та цінності людського життя, а також презирства до вседозволеності та безкарності тоталітарного режиму, який учні чітко прослідковують в історії Першої світової війни. На прикладі Першої світової війни учні можуть побачити, що російські війська як в 1914-1918, так і в 2022 не дотримуються у війні жодних воєнних, моральних та навіть елементарних людських норм та меж.

Варто звернути увагу на те, що поза класною роботою охоплюється різні форми організації навчання. Під даним поняттям розуміємо те, у якій із форм організовується навчально діяльність учнів. Класифікація форм організації навчання ще не утвердилася чітко у сучасній педагогічній науці, проте найбільш поширеною та прийнятною виступає така:

- за місцем навчання;
- за часом навчання;
- за кількісним складом.

За місцем навчання класифікація форм поділяється на шкільні та позашкільні форми роботи. До шкільних форм роботи відносять уроки, робота у лабораторіях чи шкільних музеях, робота на при шкільній території; позашкільна

навчальна діяльність містить у своєму розумінні домашню роботу, походи, екскурсії [57, с. 132].

За часом навчання виділяють позаурочну роботу та урочну на роботу. До позаурочної роботи належить такі види діяльності: круглі столи на певну тему, предметні тижні, факультативи, різноманітні тематичні змагання, гуртки та конкурси.

За кількісним складом навчання поділяють на групові і фронтальні форми роботи та індивідуальну роботу.

При організації позакласної роботи доцільно додержуватись певних положень навчання. До фронтальних засад, яких необхідно дотримуватись у будь-якій навчальній діяльності, належать принципи доступності, науковості, систематичності, послідовності, наочності та ін. Крім них, позакласна робота має свої положення, які властиві саме такій навчальній діяльності:

- добровільна участь учнів;
- громадська спрямованість;
- розвиток ініціативи, винахідливості та самодіяльності;
- застосування ігрових форм та зацікавленості учнів.

Вагомим компонентом позаурочної роботи є її направленість на виховання патріотичного та свідомого громадянина України. Позакласна робота як і шкільна освіта взагалі має допомагати формуванню особистості, яка ототожнить себе із своїм народом, історичними та національними особливостями і звичаями.

Вивчення теми «Політика Австро-Угорщини та Російської імперії на українських землях у 1914 – 1917 рр.» є цікавою та насиченою цікавими фактами темою. Тому, вважаємо, що після проведення уроку за даною темою (Додаток М), доцільним буде і доопрацювання матеріалу в позаурочній роботі.

На уроці доцільно використовувати метод «Мікрофон», під час якого учні по черзі висловлюють свої думки або коротко відповідають на запитання. Як приклад учням можна поставити запитання: «Яким було зростання національної самосвідомості населення під час Першої світової війни?» Перед початком виконання завдання доцільно нагадати учням правила, яких вони повинні

дотримуватися під час виконання вправи «Мікрофон». Зокрема, повинні говорити лише ті, у кого є «мікрофон», ніхто не має права перебивати один одного, а учні повинні пам'ятати, що їхні відповіді вчитель не оцінить чи вважатиме неправильними, навіть якщо вони насправді неправильні. Тому доцільно розвивати критичне мислення учнів, які шукають правильні відповіді, а не приймають їх з рук.

Також хочу звернути увагу на дистанційне навчання, до якого вже звикли всі українські учні, спочатку через пандемію, а тепер – через війну. Для онлайн-уроків чудово підходить використання мультимедійних та аудіо візуальних засобів на уроках історії та всесвітньої історії. З мультимедійними та аудіовізуальними засобами можна проводити такі види роботи: документальні матеріали; художні фільми; діафільми та слайди; аудіо матеріали; комп'ютерна мультимедіа; робота з текстом.

І учні, і вчителі звикли до онлайн-занять за 2 роки, тому варто пам'ятати, що заняття, що проводяться онлайн, мають бути цікавими та ефективними. Головним засобом активізації уважності учня може стати робота з слайдами та діафільми, тут важлива постановка завдання і питань, які потрібно зв'язати з певним образотворчим рядом діафільм. У тих випадках, якщо презентація абсолютно відтворює програмний матеріал, її можна застосовувати як основу уроку. Також, давайте розглянемо найпоширеніші та найцікавіші платформи дистанційного навчання.

Існує безліч ефективних та цікавих платформ, варто звернути увагу на такі застосунки як Classtime <https://www.classtime.com/uk/>, <https://flippity.net/>, Kahoot! <https://kahoot.it/>, <https://quizizz.com>, [LearningApps https://learningapps.org/](https://learningapps.org/), оскільки ці застосунки є дуже простими і водночас потрібними в підготовці до уроків і саме їх я використовував під час проходження педагогічної практики в школі.

Зміст шкільного навчання історії відкриває широкі можливості для формування необхідних умінь учнів. Він базується на формуванні та розвитку в учнів дисциплінарної історичної компетентності.

Історична компетентність — це здатність учня самостійно розуміти історію та культуру України в контексті світового історичного процесу та адекватно оцінювати соціально-моральний досвід попередніх поколінь.

Хронологічна компетентність дозволяє вивчати явища за конкретних історичних умов у певному періоді; зіставлення подій, історичних явищ з періодами (епізодами) [60, с. 75]. Формулюємо завдання, особливо пов'язані зі знанням дат; завдання «до чи після»; хронологічне упорядкування, хронологічна відповідність тощо.

Просторова компетентність включає вміння учнів співвідносити еволюцію історичних явищ і процесів з географічним положенням і природними умовами країн; описувати події із використанням невеликої регіональної особливості. Так, пропонуються такі завдання: позначте на карті місцевість, яка найбільше постраждала від російської армії в роки Першої світової війни. Проаналізуйте, використовуючи карту, результати Першої світової війни для України тощо.

Інформаційна грамотність дає студентам здатність критично аналізувати й оцінювати історичні джерела, виявляти упереджену інформацію та пояснювати її упередженість; використовувати кілька джерел для самостійного пошуку інформації; складати таблиці, схеми, самостійно інтерпретувати зміст історичних джерел і відображати в них факти, явища, процеси; побудова усних і письмових висловлювань (позиції) про конкретні події [61, с. 197].

Щоб матеріал був цікавим, можна провести диспут. Учитель обирає проблему, яка потребує глибокого аналізу, обговорення та колективного вирішення. Кожен із учнів повинен аргументувати свою позицію, спокійно спілкуватися один з одним. Наприклад, можна провести диспут на тему: «Якими були особливості політики Російської імперії та Австро-Угорщини на українських землях у 1914 – 1917 рр.?». Після оголошення теми учасники, попередньо розподілені на дві групи, приступають до роботи. Кожна група займає позицію і шукає аргументи на свою користь, а потім виступає перед класом. Учасники дебатів мають конкретне завдання, після виступу кожної з груп вони мають спростувати аргументи своїх опонентів. Диспути сприяють

розвитку критичного мислення в учнів, у процесі їх проведення вони також набувають комунікативних навичок, уміння вести дискусію та толерантно ставитися до думки інших [54].

Не менш цікавою для учнів є проектна робота, яка може бути використана як окремий вид навчальної роботи, так і як факультатив, що буде доцільно для старших класів, оскільки в учнів уже сформований базовий набір умінь. Основною метою проектних завдань є формування та розвиток творчих і дослідницьких здібностей учнів. Проектна робота має свою класифікацію, яка виділяє такі види проектів:

Отже, звернемо увагу на можливість різностороннього вивчення теми військових дій на українській території в роки Першої світової війни, життя мирного населення та патріотичний дух українців. Учителю варто детальніше зупинитися на даному питанні в шкільній програмі і при можливості організовувати позакласну роботу у різних формах – як систематичних, так і в епізодичних [57]. Таку роботу варто організовувати на прикладі вивчення та дослідження подій в роки Першої світової війни з прив'язкою до конкретної місцевості, наприклад – м. Долини, м. Болехова Калуського району (бо багато з учнів навіть не здогадуються, що в їх краях активно розвивалися, тренувалися та воювали УСС), і через призму вивчення даної теми в контексті рідного краю, учні краще сприйматимуть та усвідомлюватимуть масштаби та відбиток Першої світової війни для рідного краю, а також зможуть порівняти події Першої світової війни і війни 2022.

Вважаємо, що додаткове поглиблене вивчення історії України, з можливістю прив'язки до конкретної місцевості даної проблематики в урочній, позаурочній та позакласній роботі є доцільним та навіть необхідним.

Найважливішою функцією школи сьогодні є культуротворча, яка полягає в розвитку особистісного світу дитини шляхом нарощування її від індивідуального до духовно-практичного досвіду людства, у вихованні культурної людини, здатної до самовизначення та продуктивної творчої діяльності зі створення культурного середовища. А свідому особистість,

справжнього патріота можна виховати лише з дитини, людини, яка знає історію свого народу, знає моменти злетів та падіння рідної Батьківщини, знає хто є друг, а звідки варто чекати підступу. Говорячи про Першу світову війну, вчитель повинен акцентувати увагу на тому, що вона позначилася трагедією для українського народу, який був поділений між ворогуючими державами. Галичина, а отже й Прикарпаття з самого початку стали ареною бойових дій.

Таким чином, результати дослідження в повному обсязі можна використати на уроках історії України в 10 класі та в позакласній і позашкільній роботі. Запропоновані матеріали дослідження стануть цінним внеском у навчальний процес, а також схеми і таблиці будуть добрим помічником для зорової пам'яті.

Завдяки рекомендованим завданням підвищиться інтерес учнів до вивчення предмету, а за допомогою інтерактивних методів навчання учні за порівняно короткий час зможуть вивчити багато нової та цікавої, а головне багато в чому повчальної інформації про Першу світову війну і її вплив на Україну. Щоб учні краще зрозуміли місце і роль Першої світової війни для України, роль російської армії в українській історії та проаналізували дискусійні моменти життя мирного населення України, доцільно скористатися такими методами навчання, як «Мозковий штурм», «Дебати», нестандартний урок, проєкт.

ВИСНОВКИ

Говорячи про Першу світову війну на уроці, вчитель має зазначити, що це була трагедія для українського народу, розділеного між ворожими державами. Галичина, а відтак і Прикарпаття, від початку було місцем війни. Вже в серпні-вересні 1914 р. тут відбулася велика Галицька битва, в результаті у лютому-березні 1915 р. росіяни зайняли Карпатський хребет.

Російська окупаційна влада в особі Григорія Бобринського одразу почала послідовно запроваджувати в регіоні російську мову та порядок. Українські установи, бібліотеки та школи були закриті. Вже почалися арешти української інтелігенції та греко-католицького духовенства.

У свою чергу, австрійське керівництво звинуватило український народ у русофільстві та зраді, в пошуках причин поразки на фронті. Тисячі невинних людей були відправлені до концтаборів Талергоф, Гмінд і Терезієнштадт. Тим часом польові полки австро-угорської армії, що відступали в регіоні, були розстріляні та повішені сотнями людей. На Станіславівщині військовий суддя засудив до смертної кари близько 100 українських селян і особисто брав участь у їх повішенні. Такі заходи віденської влади не викликали одобрення у жителів краю.

Одним із найдраматичніших переживань Першої світової війни був для народів, розділених політичними кордонами імперій, що вступили в конфлікт. Особливо на театрі Східної Європи доля народів України та Польщі є чи не найважчим випробуванням – брати участь у війні, будучи в центрі бойових дій, на стороні обох воюючих між собою блоків держав. Українські території зазнали серйозної шкоди – починаючи з боїв влітку 1914 р. території Галичини, Волині та (меншою мірою) Центральної України стали одними з головних полів битв Східної Європи.

У 1914-1915 роках Україна стала одним із найважливіших полів бою Першої світової війни. Її територією простягався Південно-Західний фронт російської армії, яка входила до складу Східного фронту.

В результаті військових дій у 1914-1915 рр. території Західної України були окуповані Росією, а потім повернуті Австрії. Це негативно вплинуло на українців. У складі австро-угорської армії українці під час війни створили легіон (полк) УСС.

Бойова дорога Легіону УСС – чи не найяскравіша сторінка подій Першої світової війни в Україні. За короткий час формування легіону до його лав увійшли тисячі людей майже з кожного села чи міста.

Оскільки в шкільній програмі виділяється досить невелика кількість часу для вивчення даної теми, доцільним буде продовження ознайомлення з періодом Першої світової війни на території України. Можна запропонувати учням, використовуючи праці дослідників, знайти біографічні довідки та бойовий шлях бійців, які воювали в лавах легіону УСС.

Січові стрільці брали участь в найкривавіших битвах російських та австро-угорських військ. Навесні 1915 р. в процесі наступу австрійської армії стрільці одними із перших зайшли у Болехів, а 27 червня цього ж року захопили Галич. Вони брали участь у битвах за гору Маківка і гору Лисоня. Ідея керівництва Головної української ради реалізувалася: стрільці легіону в наступних боях стали основою національної армії.

У стрілецькій ідеї черпають наснагу нинішні борці за волю України, які відважно захищають Батьківщину від віроломної агресії російської регулярної армії та російських терористів! Зокрема, спадкоємність добровольчої традиції УСС чітко прослідковується в таких сьогоденних українських військових підрозділах, сформованих із добровольців, як «Азов», «Айдар», «Дніпро», «Донбас», «Тернопіль» та ін.

Мільйони українців були мобілізовані на fronti Першої світової війни. Більшість мобілізованих були неписьменними або малописьменними. Солдати не розуміли мети і завдань війни. Це пов'язано з психічними та неврологічними захворюваннями, які дуже швидко поширювались через поразки, нелюдські умови життя, застосування зброї масового ураження: смертоносного газу,

артилерійських обстрілів. Це також призвело до прориву підрозділів. Дезертирство супроводжувалося іншими злочинами, найчастіше грабежами.

Життя на фронті ускладнювалося відсутністю військової техніки, зброї та боєприпасів, відсутність постачання. Поступово всі верстви українців чітко усвідомлювали, що страждають і гинуть на всіх фронтах за імперські інтереси підприємців і землевласників. Це призвело до стрімкого падіння морального та бойового духу бійців.

Бойові дії, що тривали, спотворили життя суспільства та всіх жителів країни. Зусилля уряду покращити спосіб життя, зменшити дефіцит товарів першої необхідності та запобігти руйнуванням і безладдям не дали очікуваних результатів. Крім того, газетні статті пояснюють, як дії центрального чи міського та земського уряду щодо покращення та вирішення ситуації мали напрочуд протилежний ефект.

Наслідки Першої світової війни для України були такими:

- землі західної України були розорені;
- людські втрати українського народу були дуже великими;
- російська армія утримувалася за рахунок місцевих ресурсів;
- виникла проблема вимушено переміщених осіб, біженців, депортованих;
- інфляція;
- економіка перебувала у кризовому стані, все виробництво зупинилося або призупинилося;
- розвиток промисловості перебував у стані диспропорції;
- сільське господарство переживало занепад;
- відбувалося загострення соціальних проблем;
- поселення страйкування робітників;
- відбувалося створення збройних формувань України, українські воїни отримали воєнний досвід;
- українське питання було підняти на міжнародний рівень;
- відбувалося значне зростання Національної самосвідомості українських громадян.

Таким чином, результати дослідження в повному обсязі можна використати на уроках історії України в 10 класі та в позакласній і позашкільній

роботі. Запропоновані матеріали дослідження стануть цінним внеском у навчальний процес, а також схеми і таблиці будуть добрим помічником для зорової пам'яті.

Вивчення теми військових дій на українській території в роки Першої світової війни в рамках урочної програми є досить обмеженим. Оскільки навчальна програма із історії України у 10-му класі наповнена різними історичними фактами, великим об'ємом інформації, але має обмежений час на її опрацювання. Вивчення проблем глобального військового протистояння на території України, а також способів реалізації загарбницьких планів двох ворогуючих блоків — Троїстого союзу та Антанти відбувається узагальнено, висвітлюються лише загальні риси цієї боротьби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Збірники документів, опубліковані документи

1. Волковинський В. М. Брусиловський прорив. Енциклопедія історії України: Том 1: А–В. Редколегія: В. А. Смолій (голова) та інші. НАН України. Інститут історії України. Київ : Вид-во «Наукова думка», 2013. 688 с.
2. Горбань Ю. А. Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV – початку XXI ст. : навч. посіб. Ю. А. Горбань, Б. І. Білик, Л. В. Дячук, М. М. Карабанов А. П. Конашевич; ред.: Ю. А. Горбань. 4-те вид., переробл. і допов. К.: Знання, 2012. 438 с.
3. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. ; упоряд. Б. Якимович. [4-те вид., змін. і доп.]. Львів : Світ, 1992. 712 с.
4. Лазарович М. Видавничі проекти Українських січових стрільців під час Першої світової війни. Вісник Книжкової палати. 2015. № 5. С. 32-36
5. Лозинський А. Ф. Перша світова війна як об'єкт історичних досліджень (1914-1939 рр.) А. Ф. Лозинський. Воєнно-історичний вісник: 3б. наук. праць Нац. ун-ту оборони України. К. : ЦП «Компринт», 2016. Вип. 4 (22). С. 3.
6. Лосєв О.С. Національне представництво у збройних силах Австро-Угорщини на липень 1914 р. О.С. Лосєв. Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події): 3б. матер. Міжнар. наук. форуму 26-28 червня 2014 р. Львів : АСВ, 2014. С. 102-104.
7. Новітня історія України. Частина перша. 1914-1939 рр. : підруч. : вид. 3-тє, виправл. та допов. К. : Генеза, 2003. 352 с.

Мемуари

8. Андрух І. Січові стрільці у корпусі генерала Натієва. І. Андрух. Літопис Червоної Калини. 1930. № 4. С. 5-31.

9. Винниченко В. Відродження нації. Історія української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.). У 3 ч. В. Винниченко. Київ; Відень : Дзвін. 3 друк. Христофа Райсера Синів у Відні, 1920. Ч. 1. 318 с.
10. Галущинський М. З Українськими Січовими Стрільцями. Спомини з років 1914– 1915. М. Галущинський. Львів : Діло, 1934. 216 с.
11. Доценко О. Невідома сторінка з легенди про Українських Січових Стрільців. О. Доценко. Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1934 р. Львів, 1933. С. 44–51.
12. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1918). У 2 ч. Д. Дорошенко. Львів : Червона Калина, 1923. Ч. 1. Галицька руїна 1914-1917 р. 131 с.
13. Думін О. Між Мотовилівкою і Білою Церквою. О. Думін. Літопис Червоної Калини. 1930. № 1. С. 5-8.
14. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців. 1914-1918. О. Думін. Львів : Вид. кооп. «Червона Калина», 1936. 375 с.
15. Заклинський М. «А ми тую стрілецькую славу збережемо». Спомини з визвольної війни. Ч. І. М. Заклинський. Львів : Всесвіт, 1936. 142 с.
16. Залізняк М. Українці, Росія й війна (Замітки й матеріали) М. Залізняк; Партія Українських Соціалістів-Революціонерів. Б. м. : Накл. і друк парт. друкарні, 1915. 40 с.
17. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918: з ілюстраціями на підставі споминів і документів. К. Левицький. Львів : Накл. власний; Друк. оо. Василян у Жовкві, 1928. Перша і Друга часть. 499 с.
18. Липа Ю. Союз визволення України. Ю. Липа. Одеса : Народний стяг, 1917. 30 с.
19. Михайленко М. Росія й Україна: З приводу теперішньої світової війни. М. Михайленко; Партія Українських Соціалістів-Революціонерів. Б. м.: Накл. і друк парт. друкарні, 1915. 48 с.

20. Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців. О. Назарук. Львів : Вид. СБУ, 1916. 154 с.;
21. Наші стрільці в рік по Шевченківським здвизі 28 червня 1914 / Уклад. І. Боберський. Відень : Накл. Укр. боєвої управи, 1915. 112 с.
22. Скрипник М. Історія пролетарської революції на Вкраїні: Короткий начерк з портретами. М. Скрипник. Харків : Червоний шлях, 1923. 85 с.
23. Стахів М. Історія світової війни в роках 1914-1918. М. Стахів. Львів: Народний ун-т самоосвіти, 1931. Ч. 1. Причини світової війни. 24 с.
24. Темницький В. Українські Січові Стрільці: (Думки й уваги з приводу українського мілітарного руху). В. Темницький. Відень : Накл. СБУ, 1915. 40 с.
25. Томашівський С. Галичина: політико-історичний нарис з приводу Світової війни. 2-е вид. С. Томашівський. Б. м. : Накл. вид., 1915. 30 с.
26. Угрин-Безгрішний М. Нарис історії УСС. М. Угрин-Безгрішний. Львів; Київ : Журавлі, 1923. 128 с.
27. Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести. Л. Цегельський. Відень: Накл. з друк. Ад. Гольцгавзена, 1915. 15 с.
28. Цегельський Л. Самостійна Україна. Л. Цегельський. Відень : Накл. СБУ, 1915. 37 с.

Монографії та статті

29. Балабанов К. В. Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Міжнародні відносини» з курсу «Історія цивілізацій» (частина III. Початок XVII ст. – 1918 р.). К. В. Балабанов, М. В. Булик. Маріуполь : МДГУ, 2007. 178 с.
30. Баханов К.О. Сучасна шкільна історична освіта: іноваційні аспекти. Донецьк ТОВ Юго-Восток. 2005р. 384с.
31. Виноградов В. Н. 1914 год: быть войне или не быть?. В. Н. Виноградов. Новая и новейшая история. 2015. № 11. С. 20–22.
32. Віднянський С. В. Перша світова війна як прояв кризи європейської цивілізації та її вплив на народи Центрально-Східної Європи. С. В. Віднянський.

Велика війна 1914-1918 рр. і Україна : зб. наук. праць К.: ТОВ «Видавництво КЛІО», 2015. 784 с.

33. Волковинський В.М. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. К., 2004. Вип. 4. С. 68-69.

34. Волковинський В. М. Бойові дії. В. М. Волковинський. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна : зб. наук. праць. К. : ТОВ «Видавництво КЛІО», 2013. 574 с.

35. Гірняк Н. Організація і духовий ріст Українських Січових Стрільців. Н. Гірняк. Філадельфія : Америка, 1955. 84 с.

36. Гончар Б. М. Нова історія країн Європи та США. 1870-1918 роки : підручник. Б. М. Гончар, Н. Д. Городня К. ВПЦ «Київський університет», 2008. 413 с.

37. Гончар Б. Всесвітня історія : навчальний посібник. Б. Гончар, В. Мордвінцев. 2014. 895 с.

38. Гордієнко В. Українські Січові Стрільці. В. Гордієнко. Львів, 1990. 48 с.

39. Дем'янюк О. Й. Перша світова війна на Волині : історіографія проблеми. О. Й. Дем'янюк. Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події): Збірка матеріалів Міжнародного наукового форуму 26–28 червня 2014 р. Львів: АСВ, 2014. С. 3–6.

40. Кондратюк К. Українське національне відродження в Галичині. XIX – початок XX ст. у міжвоєнній західноукраїнській історіографії. К. Кондратюк, В. Мандзяк. Україна: куль-турна спадщина, національна свідомість, державність. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. Вип. 9. С. 566-573.

41. Лазанська Т. І. Становище біженців України в роки Першої світової війни. Т. І. Лазанська. Проблеми історії України XIX–XX ст. 2014. Випуск XVI. С. 196–240.

42. Лазарович М. В. Українські Січові Стрільці: національно-політична та культурно-просвітницька діяльність. М. В. Лазарович. Тернопіль : Економічна думка, 2000. 202 с.

43. Лазарович М. Українські січові стрільці у фронтових умовах другої половини 1914 – початку 1915 року. М. Лазарович, Н. Лазарович. Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє : щорічник : у 2-х ч. за ред. М. В. Лазаровича; редкол.: С. В. Адамович, В. Я. Брич, О. Є. Гомотюк [та ін. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. Вип. 19 ; Ч. 1. С. 225-236.

44. Лазарович М. В. «Гей, ви, стрільці січовії...» (Формування українського стрілецького руху в Галичині: причини, передумови, наслідки) .М. В. Лазарович. Тернопіль: Джура, 2004. 80 с.

45. Лазарович М. В. Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців у роки Першої світової війни. М. В. Лазарович. Тернопіль : Тайп, 2003. 114 с.

46. Лазарович М. В. «Машерують наші добровольці...» М. В. Лазарович, Н. А. Лазарович. Тернопіль : Тайп, 2003. 142 с.

47. Лазарович М. В. Чин легіону Українських січових стрільців на Тернопіллі (друга половина 1915 – початок 1918 р.) М. В. Лазарович. Тернопіль: Навч. Книга. Богдан, 2012. 224 с.

48. Литвин, Микола Романович. Історія галицького стрілецтва / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко ; худож. І. М. Крислач ; ред. Б. В. Залізняк. Львів : Каменяр, 1990. 200 с.

49. Литвин, Микола Романович. Українські Січові Стрільці : до 500-річчя козацької слави. М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. К. : Знання, 1992. 48 с.

50. Макарчук С. Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР. Львів., 1997. С. 26-40.

51. Олієвський О. Велика війна: час відчуження і жорстокості. Питання історії нового та новітнього часу. Чернівці, 1999. Вип. 6. С. 248-254.

52. Папенко Є. Українські січові стрільці: присяга на вірність Австро-Угорщини чи боротьба за українські державні інтереси. Є. Папенко. Етнічна історія народів Європи. Випуск 39. 2013. С. 102–107.
53. Пилипенко О. Є. Зовнішня політика Японії в першій половині ХХ століття. О. Є. Пилипенко. Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «ЕКОНОМІКА». Випуск 2. 2013. С. 6–10.
54. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2005. 211 с.
55. Реєнт О. П. Велика війна 1914-1918 рр. у сучасній українській історіографії. О. П. Реєнт, Б. М. Янишин. Український історичний журнал. 2014. №3. С. 4–21.
56. Реєнт О. П. Перша світова війна в українській історіографії / О. П. Реєнт, Б. М. Янишин. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. У 2 кн. Кн. 1: Історичні нариси. Упоряд. О. П. Реєнт та ін.; Ін-т історії України НАН України. К. : ТОВ Вид-во КЛЮ, 2014. С. 18-60.
57. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти . К: К.І.С, 2004. 157 с.
58. Світлична В. В. Історія України : навчальний посібник для студентів неісторичних спеціальностей вищих закладів освіти. Друге видання, виправлене і доповнене. В. В. Світлична. К.: Каравелла. Львів.: Новий світ, 2002. 304 с.
59. Сіреджук П. С. Галицька Гуцульщина доби Західно-Української Народної Республіки. Петро Степанович Сіреджук ; Ін-т історії, етнології і археології Карпат Прикарп. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, Верховинська районна рада, Косівська районна рада. Львів : Растр-7, 2019. 543 с.
60. Старєва А.М. Методика навчання історії : особистісно орієнтований підхід. навч. метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2007. 152 с.
61. Труханенко Г. Різні підходи до визначення воняття «Інформаційна компетентність» у сучасній літературі. Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Педагогічні науки. 2012. № 107 (2). С. 193-197.

62. Уткін О. Грунтовне дослідження долі України у Великій війні 1914-1918 рр. О. Уткін. Україна у світовій історії. 2014. № 1 (50). С. 280–285.
63. Чернега А. П. Україна у вогні Першої світової війни (1914-1918 рр.) А. П. Чернега. Журнал східноєвропейського права. 2014. № 7. С. 9–17.
64. Хижняк І. А. Навчальна програма дисципліни «Історія країн Європи» (1900–1945 рр.) І. А. Хижняк. Частина 1 (для бакалаврів). К. : МАУП, 2005. 28 с.
65. Ярова Н. М. Причини, привід та початок Першої світової війни. Н. М. Ярова. Кривий Ріг, 2011. 19 с.

Навчально-методичні праці

66. Дубина М., Руденко Ю. Патріотичне виховання молоді. Освіта України. 2006. №8. С. 5.
67. Коркішко О. Становлення патріотичного виховання в 19–20 ст.: (Історичний аспект). *Рідна школа*. 2004. № 2. С. 60–62.
68. Павлюк Л. Теоретичні аспекти проблеми формування соціальної компетентності старших підлітків. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя.]. Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 40–43.
69. Пащенко Д. Патріотичне і національне виховання – складові становлення громадянина. *Шлях освіти*. 2002. № 1. С. 9–14.

ДОДАТКИ

Додаток А

Плани ворогуючих держав щодо українських земель

Німеччина	• Розчленування Росії, загарбання Донбасу, Придніпров'я, згодом – України загалом.
Австро-Угорщина	• Приєднання Волині і Поділля
Туреччина	• Північне Причорномор'я, Крим
Румунія	• Північна Буковина, Бессарабія
Російська імперія	• Приєднання Східної Галичини, Північної Буковини, Закарпаття

Джерело: автор. Перша світова війна як об'єкт історичних досліджень (1914-1939 рр.) [4]

Картосхема Галицької битви

Джерело URL:

<https://uahistory.co/pidruchniki/sorochinska-ukraine-history-10-class-2018-standard-level/3.php>

Додаток В

Російські війська входять у Львів, 1914 р.

Джерело URL:

https://galinfo.com.ua/news/rosiyski_viyska_na_vulytsyah_lvova_294683.html

Додаток Г

Австрійці вступають у Львів, 1915 р.

Джерело URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/sorochinska-ukraine-history-10-class-2018-standard-level/3.php>

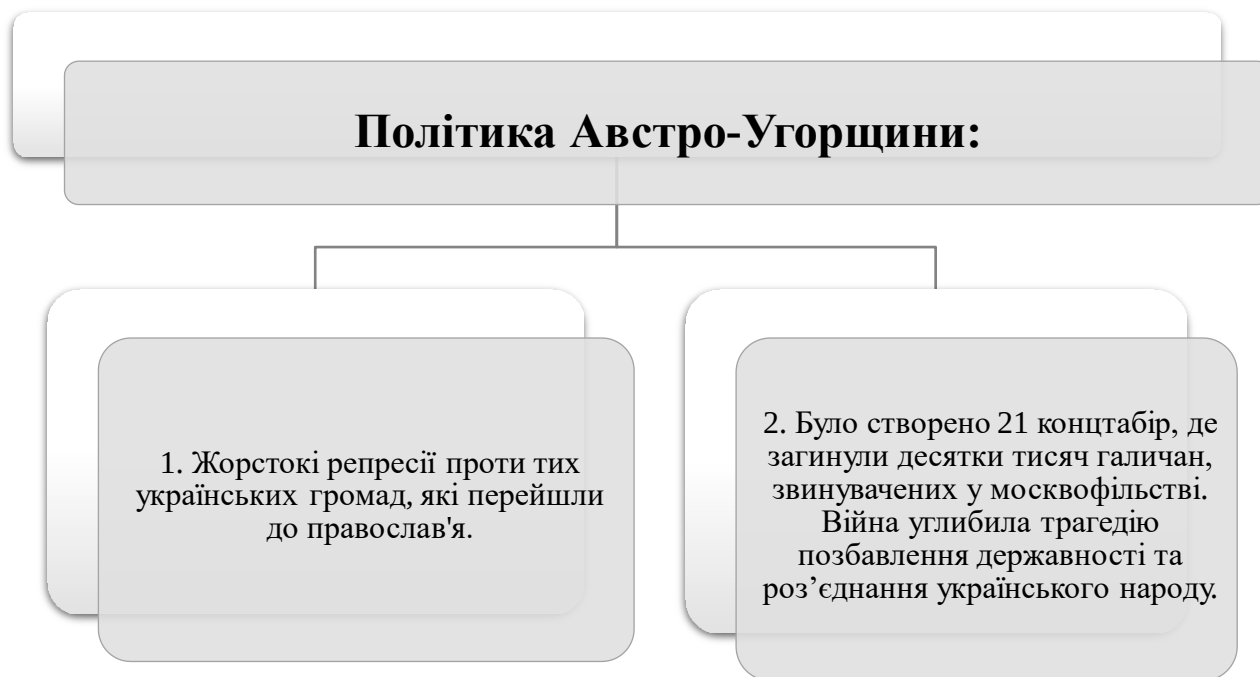
Основні заходи російської окупаційної влади

Джерело: автор. Ґрунтовне дослідження долі України у Великій війні 1914-1918 рр. [53]

Додаток Е

Основні заходи політики Австро-Угорщини

Джерело: автор. Грунтовне дослідження долі України у Великій війні 1914-1918 рр. [53]

Додаток Є

Свідчення очевидців війни

ВОЛОДИМИР ІВАНОВ
Народився с. Дашківці на Хмельниччині в селянській родині.

- *«Коли прийшли німці до нас, німці, значить, усе розграбили. За врем'я війни дуже багато було різних лих: голод був, холод був, їсти не було що. Чекали всі, надіялись на те, що десь вот-вот нас освободять. Німці не вважали нас за людей, а вважали нас за таку расу, яка повинна на них тільки працювати. Вони ставили себе вище, а нас мали як простих рабів. Ті, що були обіжені на нашу владу, то сприймали німецьку владу добре».*

Джерело URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/sorochinska-ukraine-history-10-class-2018-standard-level/3.php>

Хронологічна таблиця
«Бойовий шлях Українських Січових стрільців»

Початок серпня 1914	Формування першої (Д. Вітовський) і другої (Е. Коник) сотні у Львові
30 серпня 1914	Передислокація легіону до Стрия
3 вересня 1914	Складення січовиками присяги
Початок вересня 1914	Передислокація січовиків на Закарпаття
25-28 вересня 1914	Перші бої січовиків на Ужоцькому та Верецькому перевалах
Вересень 1914	Партизанські дії партизанських двадцятків січовиків у Карпатах
Жовтень 1914	Участь УСС у контрнаступі австрійських військ
Грудень 1914 - січень 1915	Охоронно-розвідувальна служба на Карпатських перевалах
29 квітня - 2 травня 1915	Бій на горі Маківка
30 травня - 1 червня 1915	Бої біля м. Болехів теперішньої Івано-Франківської області
28 серпня - 2 вересня 1915	Бої стрільців у межиріччі рік Серет і Стрипа
10 жовтня - 3 листопада 1915	Бій біля с. Семиківці теперішньої Тернопільської області

Джерело: автор. Перша світова війна як об'єкт історичних досліджень (1914-1939 рр.) [4]

Пояснення

- московський фронт
- австрійський фронт
- - - фронт після порубу 1915

I сотні I ого куреня
 II сотні II ого куреня
 Вудинського, Мельника
 Мадарські сотні
 III частини мадарських
 і галицьких ополченців
 • II 35 п стрільців!

Погор

Голобачко

3-ий верх

1-ий верх

2-ий верх

1052

Г

II

III

Голобачко

1069

Клиба

Скільський Грабовець

1069

35 п стрільців

1/2 сотні Мадарського

Зонас драгу

Джерело URL: <https://armyinform.com.ua/2020/05/04/boyi-za-goru-makivku-vazhlyva-podiya-v-istoriyi-ukrayiny-ta-ukrayinskyh-sichovyh-strilcziv/>

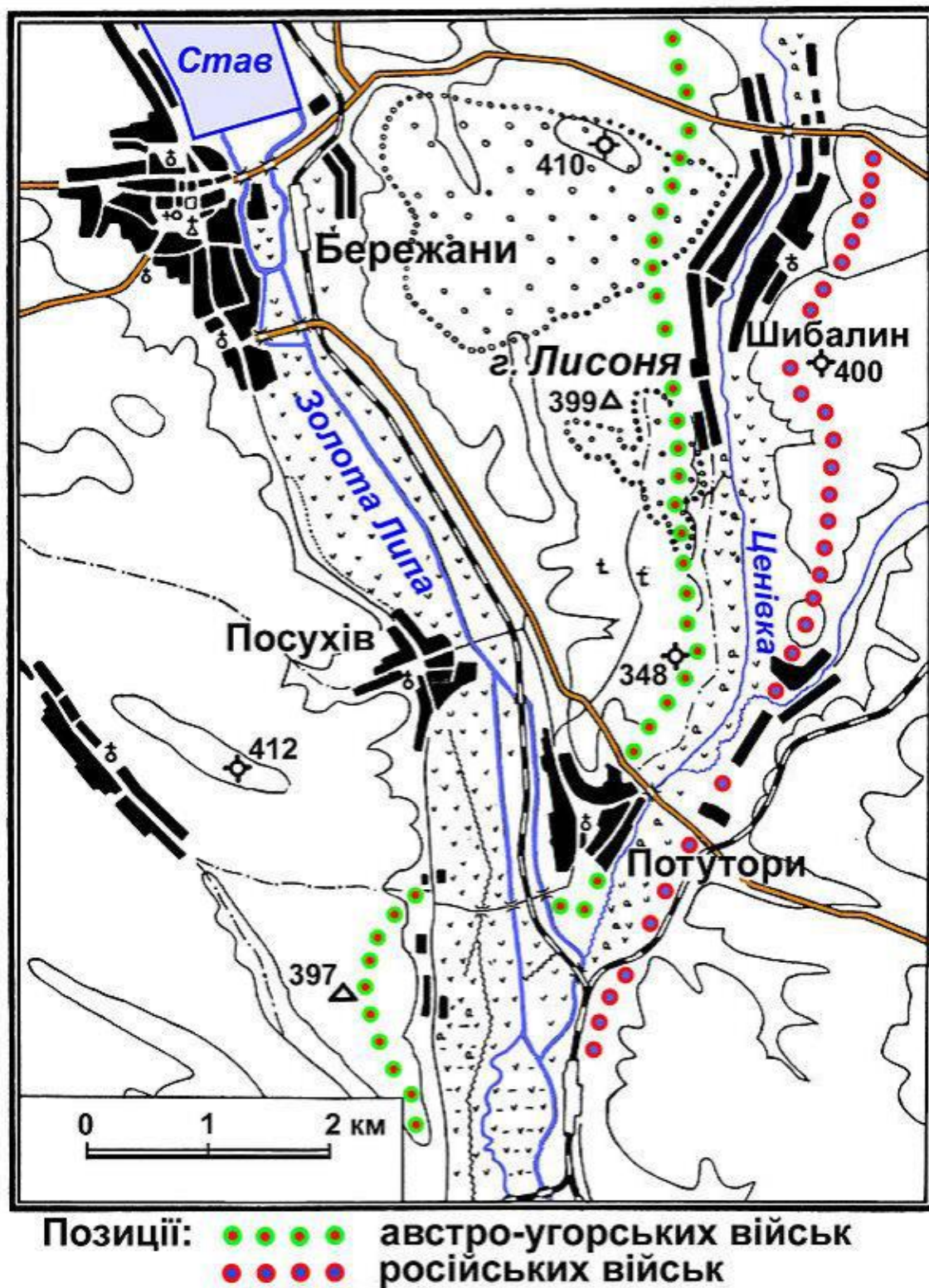
Цвинтар Січових Стрільців на Маківці

Джерело URL: <https://vidviday.ua/pokhid-na-makivku>

Додаток І

Схема розташування військ на початку вересня 1916 року

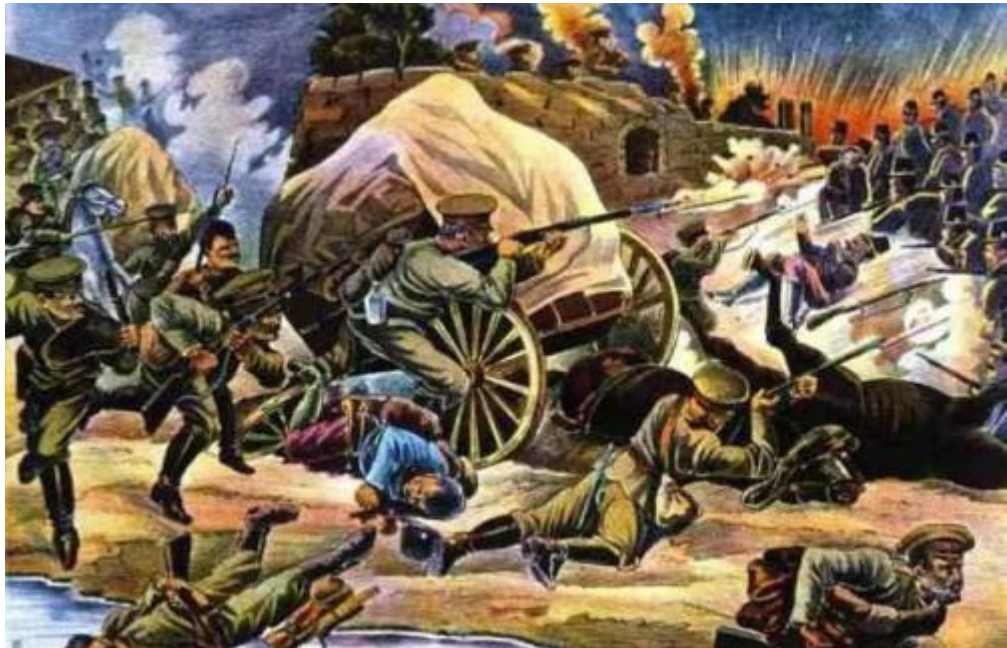

Джерело URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%97_%D0%B7%D0%B0_%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%83_%D0%9B%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%8

Додаток І

Листівка, в якій російська пропаганда представляла публіці військові успіхи і своїх героїв у Львові під час Першої світової війни

Джерело URL:

<https://discover.in.ua/uploads/illustrations-2/mini/propagandistska-listivka-rosijskoyi-vladi-pro-galicku-bitvu.jpg>

Генерал Олександр Брусилов

Джерело URL:

<https://discover.in.ua/uploads/illustrations-2/mini/general-oleksandr-brusilov.jpg>

Додаток К

Вояк Легіону Українських січових стрільців, Карпати, 1915–1916 рр. Автори
реконструкції: А. Руккас, О. Ком'яхов

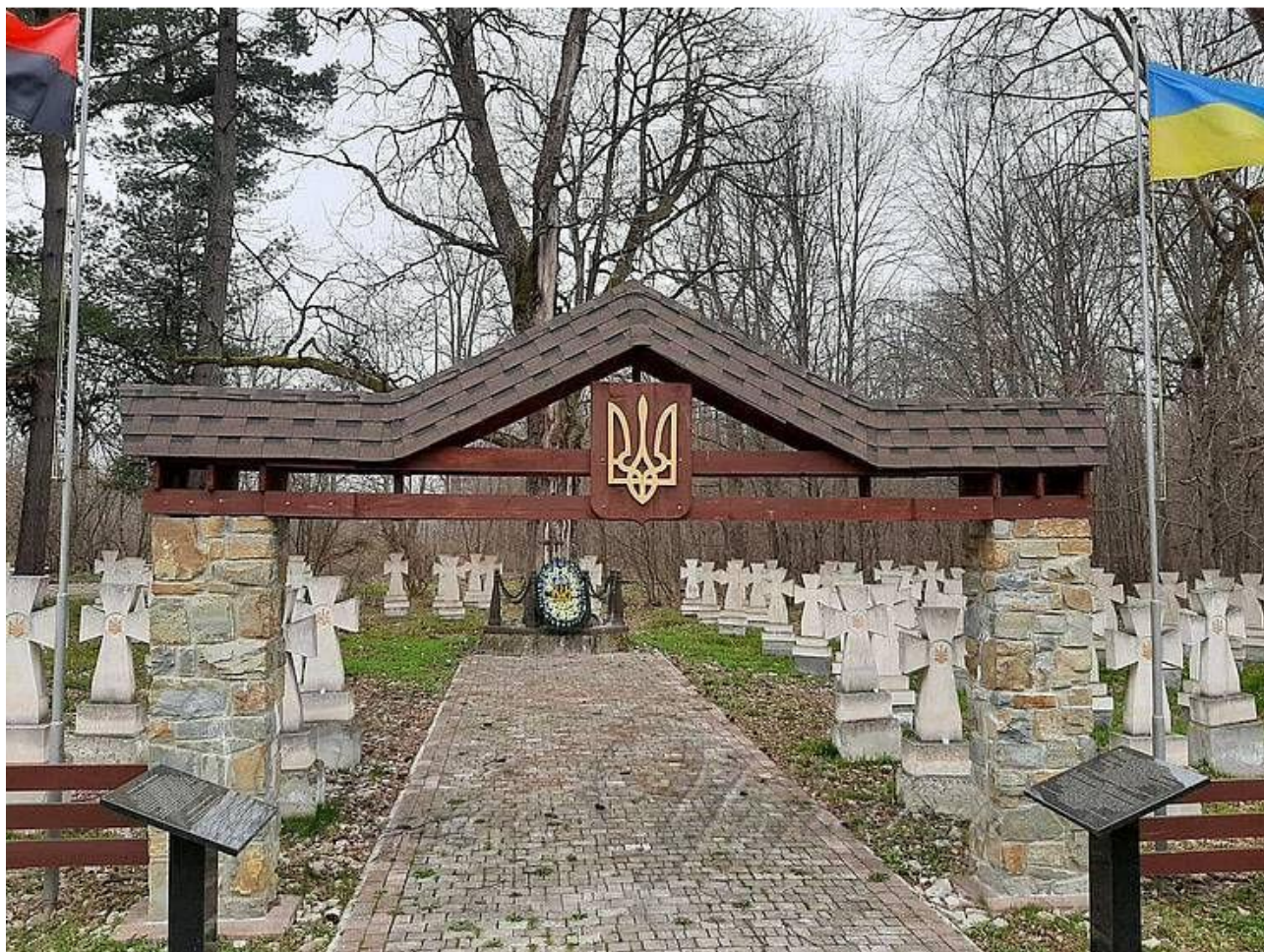

Джерело URL:

<https://armyinform.com.ua/wp-content/uploads/2020/05/foto-1-voyak-legionu-uss.jpg>

Додаток Л

Поховання Січових стрільців на межі Івано-Франківської та Львівської
областей біля Болехова

Джерело URL:

http://www.golos.com.ua/images_upload/2021/12/021221/1638456219_svitova_viina_sichovils74.jpg

План-конспект уроку з предмету Історія України

Урок 41

10 клас

Тема: Перша світова війна і Україна. Бойові дії на території України

Мета:

навчальна:

- ознайомити учнів із особливостями світової війни; / *інформаційна*
- сформувати в учнів уявлення причини до початку розгортання Першої світової війни; / *інформаційна*
- визначити специфіку адміністративно-територіального поділу українських земель напередодні Першої світової війни; / *інформаційна*
- забезпечити засвоєння учнями інформації про плани країн Антанти та Троїстого союзу щодо України; / *інформаційна*
- пояснити, яким було становище населення та ставлення політиків України до війни; / *інформаційно-просторова*
- ознайомити з національним рухом на західноукраїнських землях; / *інформаційно-просторова*
- сформувати чітке уявлення про створення першої військової формації Легіон Українських січових стрільців; / *інформаційна*

розвивальна:

- розвивати пам'ять учнів, набуту під час повторення та вивчення навчального матеріалу (на основі письмових та усних відповідей, «Асоціативний кущ», «Снігова куля», «Мозковий штурм», «Передай естафету»); / *інформаційна, логічна*

- розвивати вміння аналізувати історичні факти (на основі відео про Першу світову війну); / *інформаційна*
- продовжити розвивати вміння роботи з історичною картою («Знавець карти» - карта «Бойові ІСВ на території України»); / *просторова*
- розвивати аксіологічну компетентність за допомогою характерних запитань (групова персоніфікація); / *аксіологічна, інформаційна, логічна*
- формувати критичне мислення на основі прогнозування та відповідних запитань («Мозковий штурм»); / *логічна*
- розвивати вміння працювати в групах (групова персоніфікація «Мікрофон») / *інформаційна, логічна*
- формувати вміння характеризувати історичні постаті(К. Левицький, Д. Донцов, О. Брусилов, Ю. Бачинський, В. Дорошенко, А. Жук, Л.Юркевич, С. Петлюра, В. Липинський); / *інформаційна, логічна*
- розвивати хронологічну компетентність (вправа «Вибери зайве»);/ *хронологічна*
- формувати навички роботи з ілюстраціями присв'яченими Першій світовій війні(«Історія жінок у великій війні», «фото-свідectва Першої світової війни») / *інформаційна*
- виховна:**
- виховувати толерантне ставлення до думки своїх друзів на прикладі обговорення позитивних та негативних чинників ІСВ / *громадянська, соціальна, інформаційна*
- виховувати шанобливе ставлення до української культури як частини загальноєвропейської культури (на основі фактів діяльності Легіону УСС та їх прибічників);/ *культурознавча*
- виховати шанобливе ставлення до подій минулого на основі пояснення про активну громадянську позицію тодішнього цвіту нації/ *інформаційна, громадянська*

- підвести учнів до висновку про самоцінність людських якостей (на основі фактів про побутове та соціальне життя);
/ інформаційна, громадянська
- виховувати шанобливе ставлення до видатних історичних дат (початок Першої світової війни, початок бойових дій на території України, головні битви) */ хронологічна*
- виховувати почуття патріотизму і взаєморозуміння між народами на основі особистісного усвідомлення досвіду історії, непримиренне ставлення до війни. */ просторово-аксіологічна, громадянська*
- викликати почуття гордості за участь українських воїнів у Першій світовій війні */ громадянська, аксіологічна,*
- виховувати виконавську дисципліну, акуратність, охайність (на основі групової персоніфікації) */ громадянська, інформаційна, соціальна*
- виховувати почуття колективізму (на основі групової персоніфікації); */ інформаційна, громадянська, соціальна*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань («Асоціативний куш», «Мозковий штурм», «Снігова куля»); */ мовленнєва*

Тип уроку: Комбінований

Обладнання: підручник «Історія України» (Власов, Кульчицький) 10 клас, атлас, карта «Україна в період Першої світової війни», ілюстративний та дидактичний роздатковий матеріал

Основні дати:

- 1 серпня 1914 р. — початок Першої світової війни;
- 1 серпня 1914 р. — заснування Головної української ради (ГУР);
- 3 вересня 1914 р. — створення легіону Українських січових стрільців;
- 14 серпня 1914 р. — заснування Союзу визволення України (СВУ);
- 5 (18) серпня — 8 (21) вересня 1914 — Галицька битва;
- 2 травня по 10 травня 1915 — Горлицька битва;
- 2 травня до 7 вересня 1916 р. — Брусиловський прорив;

Основні історичні постаті: К. Левицький, Д. Донцов, О. Брусилов, Ю. Бачинський, В. Дорошенко, А. Жук, Л. Юркевич, М. Галушинський, С.Петлюра, В. Липинський.

План уроку

1. Україна в планах воюючих держав
2. Бойові дії на території України в роки ІСВ
3. Ставлення політиків і населення до війни
4. Національний рух на західноукраїнських землях. Легіон Українських Січових Стрільців

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки				
3 хв	I. Організаційний	Привітання з учнями, перевірка присутніх. Перевірка наявності випереджувальних завдань. Бажаю всім гарного настрою, легкого засвоєння теми.						
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання	*Виконання учнями завдань	https://quizizz.com/join/quiz/628fde578807d7001d526d87/start?studentShare=true Вправа «Снігова куля» Спробуйте згадати якнайбільше термінів попередньої теми разом із їхніми визначеннями.	Залучено всі Логічна/інформаційна				
3 хв	III. Мотиваційний етап	Пауль Рорбах «Хто володіє Києвом, той має ключ від росії». 1914 - 1918 Війна 	Метод «Мікрофон» обміркуйте цитату Вправа «Асоціативний куш» (всі учні) - Що таке для вас війна? Які асоціації виникають у вас? - Як гадаєте чи відрізнялась ІСВ від теперішньої? Коротка порівняльна характеристика <table><tr><td>УСС</td><td>Азов</td></tr><tr><td></td><td></td></tr></table>	УСС	Азов			логічна логічна (запис на дошці) Аксіологічна логічна
УСС	Азов							

2 хв	IV Актуалізаційний етап	Війна в однаковій мірі обкладає даниною чоловіків і жінок, але з одних стягає кров, з інших — сльози. Порівняти події 1 світової з подіями в Бучі.(війна – зло)	1. Яку епоху ми зараз вивчаємо?(Григоряк) 2. Які характерні риси цієї епохи?(Щербан) 3. Хто може сказати до яких країн входили Українські землі напередодні ІСВ?(Пайш) 4. Як гадаєте для чого потрібно вивчати минулину?	хронологічна хронологічна логічна аксоілогічна
20 хв	V Етап вивчення нового матеріалу	I. Напередодні Першої світової війни українські землі продовжували залишатися у складі двох імперій — Російської та Австро-Угорської. На території тієї частини України, яка входила до складу царської Росії, було 9 губерній, об'єднаних у Звеликі регіони: Південно-Західний край (Подільська, Волинська, Київська губернії), Лівобережна Україна (Полтавська, Чернігівська, Харківська губернії) і Новоросія (Катеринославська, Херсонська, Таврійська губернії). Територія Західної України (сучасна територія Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Закарпатської та більша частина Чернівецької областей) входили до Австро-Угорщини./ інформаційна Проаналізуйте схему Українських земель напередодні війни.	Назвіть держави які входили до складу Антанти і Троїстого союзу?(Побігун) **Запишіть у зошит регіони і губернії, які входили до складу царської Росії Робота з таблицею	Логічна Інформаційна Інформаційна

	Перша світова війна, на порозі якої стояв світ, носила загарбницький характер з боку обох ворогуючих блоків. Українські землі були об'єктом їх експансії. На них претендували Росія, Австро-Угорщина, Німеччина і Румунія. З таємних документів Генерального штабу Німеччинивід 1 грудня 1915 р. «...Для кожного, хто в дійсності знає і розуміє географічне та економічне положення, в якому знаходиться Росія, є свідомий того факту, що Велика Росія може існувати тільки через посідання багатої України. Якщо ми зможемо змінити стан України на незалежну державу і утримати незалежну Україну при житті, то з певністю дамо смертельний удар Великій Росії. Тому Україну слід вважати серцем Великої Росії. В оцінці експертів це посідання України робить Росію великою європейською потугою. Україна, відділена від Росії, створить мур між властиво Росією, Центральними державами та Балканами, закриваючи доступ до Чорного моря. Царська Росія прагнула розширити територію держави до Карпатських гір. Було висунуто тезу про «возз'єднання братів-русинів» (українців Східної Галичини й Північної Буковини) з великоросами. Згідно з «планом А», розробленим російським Генеральним штабом, головний удар передбачалося завдати по військових силах Австро-Угорщини, підкоривши Карпатські гори, захопити Закарпаття і згодом оволодіти Будапештом і Віднем.»/ інформаційна	Чому Українські землі були об'єктом експансії?(Мишак) Робота з документом Аналогія з сьогоденням? (неможливість виграти будь яку війну без участі українців) Запитання 1. Висловіть свою точку зору щодо документу 2. Яка держава із слів автора повинна утворитися і чому?(Лучка) 3. Чого прагнула Царська Росія у цій війні? «Руській мір»(Демчук)	Лоїчна, аксіологічна Інформаційна Аксіологічна Аксіологічна Логічна логічна
--	--	--	---

1. Визначте, яке місце посідала України у воєнних планах Російської імперії. Які обставини визначали ці плани?/логічна
2. У чому полягали плани Австро-Угорщини щодо України в Першій світовій війні?
3. Яким уявлялось майбутнє України німецьким політикам? /логічна, інформаційна

II.

Галицька битва 1914 р. з початком війни Росія почала. наступ одночасно на обох фронтах: Північно-Західному – проти Німеччини у Східній Пруссії, Південно- Західному – проти Австро-Угорщини. Солдати російської армії у поході. 1914 р. 10 серпня – 13 вересня розпочалася 33 -денна битва , яка увійшла в історію як Галицька в якій з обох боків взяло участь 8 армій, понад 100 дивізій, понад 1, 5 млн. солдатів і офіцерів. У результаті цієї битви росіяни оволоділи Східною Галичиною, Північною Буковиною та вийшли до карпатських

Робота з картою:

Вкажіть українські території, на які зазіхали воюючі країни.

Зробіть висновки щодо долі українців за цих умов.

Плани ворогуючих держав щодо українських земель напередодні Першої світової війни

Країна	Території
Німеччина	Придніпров'я, Донбас, Крим (згодом Україна загалом)
Австро-Угорщина	Волинь, Поділля
Туреччина	Володіння, що були втрачені у війнах з Росією у XVIII—XIX ст. (Південь України, Крим)
Росія	Західноукраїнські землі (Закарпаття, Східна Галичина, Буковина)
Румунія	Північна Буковина, Бессарабія

просторова

логічна, інформаційна

інформаційна

перевалів. Там розгорілись тяжкі бої. Росіяни вступили до Львова, Чернівців. Російські солдати в Галичині. 1914 р./ інформаційна

Горлицька битва 1915 року — наступальна операція німецько-австрійських-угорських військ під час Першої світової війни, проведена з 2 травня по 10 травня. Ця наступальна операція була частиною стратегічного плану німецького командування на 1915 рік з розгрому Російської імператорської армії. План полягав у тому, щоб завдати послідовних потужних флангових ударів зі Східної Пруссії і Королівства Галичини та Володимирії, прорвати оборону Російської армії, оточити її і в Царстві Польському, знищити основні сили./ інформаційна

Брусилівський прорив Навесні 2 травня (до 7 вересня) 1916 р. розпочалася славнозвісна наступальна операція російських військ в Україні, яка увійшла в історію під назвою «Брусиловський прорив». Російська армія під командуванням талановитого генерала Олексія Брусилова прорвала фронт, просунулася в глибоку територію противника на 80-120 км і знову захопила Чернівці, Коломию, Броди й Луцьк. Знову відвойовано Сх. Галичину, Пн. Буковину та Волинь. Україна в Першій світовій війні. Брусилівський прорив 1916 р. / інформаційна

Бойовий шлях УСС

Дата	Подія
Грудень 1914р. – січень 1915 р.	Охоронно-розвідувальна служба на Карпатських перевалах.
29 квітня — 3 травня 1915.	Гора Маківка.
Літо 1915 р.	Болехов, Галич, Завадов і Семиківці-місця битв.
2 вересня 1916 р	Гора Лисоня.
Вересень 1916 р.	м. Бережани.
18 червня 1917 р. — липень 1917 р.	П'ята Галицька битва.
27 січня (9 лютого) 1918 р.	Берестейський мир.

Робота з документом

Сучасний історик Олександр Реєнт про Горлицьку битву
(2 травня — 23 червня 1915 р.)

Навесні 1915 р. австрійські та німецькі війська прорвали оборону росіян в районі Горлиць (нині м. Горлице, Польща) завдяки подвійній перевазі в живій силі. Російські війська відступили з Галичини з найбільшими втратами за всю війну. Вони були відкинуті з Галичини, а фронт стабілізувався по лінії Холм — Володимир-Волинський — Броди — Бучач. Усі попередні успіхи російської армії виявилися знівельованими, а величезні людські жертви — марними. Відступаючи, росіяни застосовували тактику «випаленої землі».

Охарактеризуйте тактику «випаленої землі»

Поміркуйте проти чого був зумовлений Брусиловський прорив?(Побігун)

Гра «Вибери зайве»

На дошці 7 дат пов'язаних із бойовими діями на території України під час першої світової війни.

Потрібно вибрати тільки 3 ті, які відносяться до України

1. 10 серпня
2. 13 вересня
3. 14 вересня
4. 2 травня
5. 3 травня

Інформаційна

логічна

логічна

логічна, інформаційна

III.

Карта «Українські політичні партії, громадські організації і збройні формування в роки Першої світової війни

На початку Першої світової війни російська влада в Наддніпрянській Україні, як і в інших регіонах імперії, розгорнула широку пропагандистську кампанію. Війну оголосили «оборонною», оскільки вона ведеться для захисту «вітчизни» від «пруських варварів», а також для захисту братів-слов'ян. Ця пропаганда мала позитивні результати. На початку війни значна частина міського населення й селянства Наддніпрянщини підтримували урядову політику, не усвідомлюючи, що на їхні плечі ляже весь тягар війни. Загальноросійські партії чорносотенців, октябристів, кадетів і права частина соціал-демократів та есерів у цілому підтримували офіційний урядовий курс.

Робота з картою:

Які відомі політичні і громадські діячі діяли у вашому краї під час війни? Якими були їх політичні погляди? Що ви знаєте про їхню життєву діяльність?

Просторова, інформаційна

Робота з таблицею

Заповніть таблицю «Ставлення представників українських політичних сил до війни».

С. Петлюра, М. Славінський	
Карпато-Руський визвольний союз (колишні москвофіли)	

логічна, інформаційна

	Ліва частина соціал-демократів (більшовики, очолювані В. Леніним) виступали за поразку Росії у війні, оскільки це мало наблизити революцію й повалення царизму. У відповідь на антиукраїнську політику російської влади частина радикально налаштованих українських політиків емігрувала з Росії до Австро-Угорщини, до Львова. Воєнне протистояння двох імперій, супроводжуване масовими репресіями проти українців, розкололо навпіл і національно свідомих патріотів по обидва боки кордону. IV. Війна обернулася трагедією для українського народу. 3,5 млн українців було мобілізовано до російської армії, а 250 тис. українців Галичини й Буковини – до австро- угорської. Війна зумовила глибоку кризу українського національного руху. У ньому відбувся розкол у двох площинах. 1 серпня 1914 р. – у Львові була створена Головна Українська Рада (ГУР) на чолі із Кость Левицьким. Вона орієнтувалася на Австро-Угорщину з метою створення самостійності української держави на територіях, які до війни належали Росії. ГУР звернулася до українського народу з Маніфестом / інформаційна Випереджувальне завдання учня Ознайомлення з біографією Кость Левицького і складання історичного портрету	<table><tr><td>СВУ</td><td></td></tr><tr><td>ГУР</td><td></td></tr><tr><td>ТУП</td><td></td></tr></table> Робота з документом. Із Маніфесту Головної української ради (1914 р.) «... Війни хоче цар російський, самодержавний володарь імперії, яка є історичним ворогом України. Царі російські зломали Переяславський договір, яким вони зобов'язалися були шанувати самостійність України, і поневолили вільну Україну... ... Ідучи війною на австро-угорську монархію, Росія грозить загином також українському національному життю, яке найшло охорону в конституційнім ладі австрійської держави. Побіда росії мала би принести українському народові австро-угорської монархії те саме ярмо, в яким стогне 30 мільйонів	СВУ		ГУР		ТУП		Інформаційна
СВУ									
ГУР									
ТУП									

		українського народу в Російській імперії. І тому дорога наша ясна... Теперішня хвиля кличе український нарід стати однодушно проти царської імперії, при тій державі, в якій українське національне життя знайшло свободу розвитку. Побіда австро-угорської монархії буде нашою перемогою. І чим більше буде поразка Росії, тим швидше виб'є година визволення України. Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!» ↓ Висловіть свою думку щодо документу та дайте відповідь на запитання: «Які цілі ставила перед собою ГУР?» Вправа «Мозковий штурм» Які були причини створення УСС?(Побігун) Чому чинили перешкоди при формуванні легіону?(Щербан) Як ви гадаєте, чому Австро-Угорщина не дозволила прийняти до Легіону УСС усіх бажаючих?(Ватраль) Загальна українська рада — загальноукраїнська політична організація, що постала 5 травня 1915 р. у Відні після уведення	Аксіологічна Логічна Логічна Аксіологічна
--	--	--	---

	до складу ГУр представників Буковини та СВУ, що ставила на меті об'єднання всіх українських земель у межах Австро-Угорщини в єдиний коронний край з правами територіальної автономії. Проіснувала до листопада 1916 р. У той же час політичні емігранти зі Східної України заснували у Львові Союз визволення України (СВУ), проголосивши його безпартійною громадською організацією. Організаторами СВУ були колишні діячі Української соціал-демократичної партії (УСДРП) – А.Жук, Д. Дорошенко, Д. Донцов, і Української соціал-демократичної спілки (Спілки) – М. Меленевський (Басок) та О. Скоропис-Йолтуховський. 4 серпня 1914 р. – у Львові був створений Союз визволення України (СВУ). У жовтні 1914 р. СВУ видав програму «Наша платформа», згідно з якою головна мета Союзу полягала у створенні самостійної Української держави з конституційно-монархічною формою правління. Головну ставку він робив на Австро-Угорщину, німецьку армію, передбачаючи поразку Росії у війні. На початку війни емігранти-москвофіли з Галичини організували в Києві «Карпато-руський освободительний комітет». Він закликав галичан вітати російську армію як визволительку, допомагав організовувати владні структури під час окупації Галичини.	Із «Нашої платформи» Союзу визволення України (жовтень 1914 р.) «Об'єктивна історична конечність вимагає, аби між Західною Європою і Москівщиною повстала самостійна українська держава. Потрібне се для осягнення і утрєвалєння європейської рівноваги, є се в інтересі народів Австро-Угорської держави, а передовсім в інтересі німецького народу в обох цісарствах, а для українського народу було б се здійсненнем вікових його мрій і зусиль. Національно-політичною платформою Союзу є державна самостійність України».	Інформаційна
--	--	---	--------------

		Спогади Д. Дорошенка про евакуацію з Галичини у 1915 р. Завдання Визначте причини евакуації	Запитання 1. Проаналізуйте аргументи 1-2 на користь підтримки Австро-Угорщини у війні з Російською імперією. Наскільки, на вашу думку, ці аргументи переконливі?(Мищак) 2. Порівняйте текст обох документів. Зробіть висновки. 3. Яким шляхом СБУ планував досягти незалежності України?(Ватраль) 4. Чому, на ваш погляд, українці не виробили єдиної позиції щодо сторін протистояння?(Щербан)	Логічна, аксіологічна Логічна, аксіологічна Логічна аксіологічна
6 хв	VI. Закріплення та систематизація знань	<u>Гра «Знавець карти»/просторова</u> позначте: -лінію фронту станом на початок 1915 р.; -бойовий шлях легіону УСС; -Горлицький прорив; -лінію фронту станом на кінець 1916 р.	Вправа «Передай естафету» 1 – й учень класу називає відомий йому Українську політичну партію, громадську організацію в роки Першої світової війни, 2 – й повторює і говорить свою партію, 3 – й називає вже три партії або просто загально відомий факт за темою Метод «Мікрофон» У чому на вашу думку полягала трагедія українського народу в Першій світовій війні? (Кожен учень який отримує в руки мікрофон висловлює свою думку) Метод «Рефлексія» Для чого ми вивчаємо історію Першої світової війни на території України?(Печенюк)	логічна аксіологічна логічна

3 хв	VII. Висновки	- 1 серпня 1914 р. — початок Першої світової війни хронологічно-інформаційна - Українці зазнали у війні особливо відчутних втрат, оскільки бойові дії велися практично на всій території України; вони воювали по обидва боки фронту і змушені були вбивати одне одного, захищаючи імперії, які ігнорували їхні національні інтереси. Інформаційна - 1 серпня 1914 р. – у Львові була створена Головна Українська Рада (ГУР) на чолі із Кость Левицьким. Вона орієнтувалася на Австро-Угорщину з метою створення самостійності української держави на територіях, які до війни належали Росії. ./ хронологічно-інформаційна - 4 серпня 1914 р. – у Львові був створений Союз визволення України (СВУ). ./ хронологічно-інформаційна Серпень 1914 р. – за ініціативою ГУР був створений Легіон Українських січових стрільців (УСС). ./ хронологічно-інформаційна		
1 хв	VIII. Домашнє завдання	1) Контрнаступальна операція німецько-австрійського війська навесні 1915 р. (<i>Горлицька</i>) 2) Найкривавіший та найбільший бій УСС. (<i>Лисоня</i>) 3) Очолював УСС восени 1915 р. (<i>Коссак</i>) 4) Перший комендант УСС. (<i>Галуцинський</i>) 5) Місто, з якого почали бойовий шлях УСС. (<i>Мукачеве</i>) 6) Гора, яка була важливим стратегічним об'єктом для обох сторін. (<i>Маківка</i>)	1. Опрацювати параграф підручника 2. Завершити в зошиті роботу яку не встиг на уроці 3. Розв'язати кросворд 4. Підпишіть зображення. Коротко опишіть їх участь у подіях Першої світової війни.	

- 7) Очолив російські війська під час наступальної операції в червні-вересні 1916 р. *(Брусилов)*
- 8) Став наступником Георгія Бобринського. *(Трепов)*
- 9) Фортеця, яку вдалося захопити російським війська у березні 1915 р. *(Перемиськ)*
- 10) Територія, на якій вели бої УСС. *(Галичина)*
- 11) Місто, яке захопили російські війська 7 червня 1916 р. *(Луцьк)*
- 12) Був звинувачений у австрофільстві. *(Грушевський)*

(Андрей Шептицький, Кость Левицький, Григорій Косак, М. Галуцький)

